

Quickscan lokale misleidende informatie

I&O Research in opdracht van het ministerie van Binnenlandse Zaken
en Koninkrijksrelaties

Colofon

Uitgave

I&O Research
Piet Heinkade 55
1019 GM Amsterdam

Rapportnummer

2023/concept

Datum

mei 2023

Opdrachtgever

Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties

Auteurs

Jord van Beek
Jaap Bouwmeester
Milan Driessen
Pascale Kwakman
Elise van der Mark
Charlotte van Miltenburg
Roos Thijssen

Copyright

Het overnemen uit deze publicatie is toegestaan, mits de bron duidelijk wordt vermeld.

Inhoudsopgave

Samenvatting	4
1 Inleiding	9
1.1 Aanleiding	9
1.2 Doel	9
1.3 Onderzoeksvragen	10
1.4 Afbakening	11
1.5 Methode	12
2 Perceptie van misleidende informatie en geschatte omvang	15
2.1 Rode draad: relaties en vertrouwen	15
2.2 Opvattingen van misleidende informatie in de praktijk	15
2.3 Geschatte omvang van misleidende informatie bij gemeenten	18
2.4 Gepercipieerde toename van misleidende informatie	21
3 Manifestatie van misleidende informatie	23
3.1 Herkomst van misleidende informatie	23
3.2 Actoren bij misleidende informatie	27
4 Omgang met misleidende informatie en gepercipieerde impact	33
4.1 Beleid ten aanzien van misleidende informatie	33
4.2 Omgang met misleidende informatie die via burgers bij de gemeente komt	36
4.3 Omgang met misleidende informatie die speelt tussen raadsleden of tussen raadsleden en college	41
4.4 Impact van misleidende informatie	42
5 Ondersteuningsbehoefte	47
5.1 Bestaande expertise op thema misleidende informatie	47
5.2 Ondersteuningsbehoeften	48
6 Tabellenbijlage	51

Samenvatting

Er zijn signalen dat misleidende informatie (waaronder misinformatie, desinformatie en complottheorieën) steeds vaker lokale overheden raakt. Voor de preventie en aanpak ervan kijkt de landelijke overheid daarom nadrukkelijker naar gemeenten. Het is voor het ministerie van BZK echter onduidelijk hoeveel gemeenten te maken hebben met problematiek rondom misleidende informatie, en op welke thema's dit zich richt. Ook is onduidelijk wat de impact van misleidende informatie is bij gemeenten en of er ondersteuningsbehoeften zijn. Om hier zicht op te krijgen, heeft het ministerie I&O Research opdracht gegeven tot een onderzoek, met de volgende centrale onderzoeksvraag:

Op welke wijze krijgen gemeenten te maken met (wat zij zien als) misleidende informatie? Hoe gaan zij hiermee om? Welke ondersteuningsbehoeften zijn er?

Het onderzoek bestond uit een enquête onder gemeentesecretarissen, wethouders en raadsleden. Daarnaast zijn focusgroepen gehouden en diepte-interviews afgenomen met gemeentesecretarissen (en andere vertegenwoordigers vanuit de gemeente), wethouders en raadsleden.

Afbakening

Desinformatie, misinformatie en complottheorieën zijn algemene en niet geheel eenduidige begrippen. De door het ministerie gehanteerde definities van misinformatie, desinformatie en complottheorieën (samen: misleidende informatie) luiden als volgt:

- **Misinformatie** is onjuiste/valse informatie die gedeeld wordt zonder schadelijke bedoelingen. Afhankelijk van de inhoud kan misinformatie wel degelijk schadelijke effecten hebben.
- **Desinformatie** is het doelbewust verspreiden van misleidende informatie, met het doel om schade toe te brengen. Desinformatie hoeft niet altijd onjuiste informatie te bevatten, maar het is altijd met de intentie om te misleiden en te schaden.
- **Complottheorieën** zijn een specifieke vorm van des- of misinformatie, waarbij mensen de overtuiging hebben dat bepaalde gebeurtenissen in het geheim zijn gemanipuleerd door machtige groepen met verkeerde bedoelingen.

Voorafgaand aan het onderzoek was al duidelijk dat deze begrippen niet altijd even duidelijk van elkaar te onderscheiden zijn. Om die reden is in de uitvoering van het onderzoek uitgegaan van het verzamelbegrip 'misleidende informatie'. In het onderzoek is aangesloten bij de belevingswereld van de respondenten en hun invulling van de begrippen.

Samenvatting

Hieronder worden de belangrijkste resultaten van het onderzoek besproken.

Perceptie van misleidende informatie

- Gemeentesecretarissen, wethouders en raadsleden vragen zich in sommige situaties af of ze iets als misleidende informatie moeten bestempelen, of dat het om iets anders gaat. Is bijvoorbeeld het bewust of onbewust verdraaien van informatie om een standpunt te maken ook mis- of desinformatie? Vooral raadsleden associëren misleidende informatie ook met bijvoorbeeld belangenverstrengeling en politieke standpunten.
- Geïnterviewden hanteren verder geen eenduidige definitie van de begrippen misinformatie, desinformatie en complottheorieën. Met name het onderscheid tussen misinformatie en desinformatie is onduidelijk. De intentie van de verspreider is volgens geïnterviewden daarbij bijna nooit te achterhalen. De verspreider kan informatie delen die naar zijn of haar eigen idee op feiten is gebaseerd, die de ontvanger daarentegen als onjuist of zelfs als misleidend ziet.
- Geïnterviewden leggen ook een verband tussen misleidende informatie en polarisatie en wantrouwen richting de overheid. Dit speelt zowel in de relaties tussen burger en overheid, als tussen wethouders en raadsleden: i.e. hoe raadsleden met elkaar omgaan en of er wel of geen vertrouwensband is tussen de raad en het college. Daarmee gaat misleidende informatie niet alleen over informatie die vanuit burgers bij de gemeente terechtkomt, maar ook om informatie die door raadsleden en wethouders wordt verspreid.

Geschatte omvang van misleidende informatie

- Bijna driekwart van de ondervraagden denkt dat ze in het afgelopen jaar te maken hadden met misleidende informatie. Daarbij denken ze dat het vaker ging om misinformatie dan om desinformatie of complottheorieën.
- Ten opzichte van vijf jaar geleden zien vrijwel alle gemeentesecretarissen een toename van misleidende informatie. Ook de meeste raadsleden en wethouders zien deze ontwikkeling.

Manifestatie van misleidende informatie

- Volgens gemeentesecretarissen, raadsleden en wethouders manifesteert misleidende informatie zich in twee 'soorten' relaties: tussen burger en overheid en tussen wethouders en raadsleden. Wantrouwen schept daarbij een voedingsbodem voor het ontstaan ervan. Raadsleden kunnen de informatie van het college als misleidend ervaren, terwijl het omgekeerde ook kan voorkomen. Raadsleden die het college wantrouwen, betichten het college gemakkelijker van het verspreiden van misleidende informatie.
- Deelnemers stellen dat misleidende informatie die vanuit burgers bij de gemeente terecht komt, vooral gaat over lokale onderwerpen en vaak gerelateerd is aan het handelen van lokale bestuurders en volksvertegenwoordigers. Landelijke thema's kunnen wel invloed hebben op misleidende informatie in de gemeente, bijvoorbeeld als het gaat om de coronapandemie of de energietransitie.
- Misleidende informatie vanuit burgers komt vooral via e-mails en sociale media bij gemeenteambtenaren terecht. Daarnaast zijn er ook voorbeelden van verbale uitingen van burgers ontstaan door wantrouwen, en voorbeelden van burgers die bijeenkomsten organiseren en daarbij net doen alsof het gemeentelijke bijeenkomsten zijn. Lokale media, en soms landelijke media, worden gezien als katalysator in de verspreiding van onjuiste informatie.
- Burgers die misleidende informatie verspreiden, zijn regelmatig bekend bij de gemeenten. Dit geldt vooral in kleine gemeentes. Het gaat om burgers die frequenter op de radar komen omdat ze hun ongenoegen publiekelijk kenbaar maken.

Beleid ten aanzien van misleidende informatie

- Het overgrote deel van de gemeenten geeft aan dat er geen functionaris is voor de omgang met misleidende informatie (79%), dat er geen beleid is geformuleerd om zicht te houden op misleidende informatie (79%) en er ook geen centraal overzicht van meldingen van misleidende informatie binnen de gemeente is (85%).
- Daarnaast besteedt slechts een minderheid van de gemeenten op andere manieren aandacht aan misleidende informatie, bijvoorbeeld door middel van trainingen of in inwerkprogramma's. Ook zijn er nauwelijks protocollen voor de omgang met misleidende informatie.
- Ongeveer de helft (58%) van de gemeentesecretarissen is in enige mate bekend (van naam of met de inhoud) met de handreiking 'omgaan met desinformatie' van het ministerie van BZK.

Omgang met misleidende informatie

- Misleidende informatie kan onder andere bij gemeenten terecht komen via juridische procedures zoals Woo-verzoeken. Dit aantal verzoeken neemt volgens deelnemers toe en kosten veel tijd.
- Bij niet-juridische procedures kan men ervoor kiezen om te reageren of negeren. Het gebrek aan protocollen voor misleidende informatie leidt tot een context-afhankelijke aanpak. Geïnterviewden benadrukken dat reageren op misleidende informatie vaak weinig oplevert en/of het wantrouwen van de verspreider juist versterkt. Vooral wethouders geven aan dit lastig te vinden. Ze proberen zichzelf en de raad goed te informeren, maar hebben niet altijd genoeg tijd.
- Raadsleden hanteren verschillende benaderingen bij het omgaan met veronderstelde misleidende informatie van burgers. Enerzijds zijn er raadsleden die alle informatie van inwoners serieus nemen en 'misstanden' direct willen aanpakken. Anderzijds zijn er raadsleden die een kritische blik benadrukken en liever van direct handelen wegblijven.

Gepercipieerde impact

- Gemeentesecretarissen, raadsleden en wethouders maken zich zorgen over de impact van misleidende informatie op de (lokale) democratie. Ze zien toenemende polarisatie onder burgers en binnen de gemeentepolitiek. Raadsleden vinden het ook steeds moeilijker worden om te bepalen wat waar is en wat niet.
- De impact van misleidende informatie gaat ook nadrukkelijk over het verlies van tijd: omgaan met misleidende informatie kost veel tijd en daarmee (belasting)geld. Daarnaast beïnvloedt het de werkdruk en kwaliteit van de besluitvorming.
- Verder ondervinden sommige wethouders en gemeentesecretarissen emotionele effecten: de stroom van wantrouwen van burgers, persoonlijke aantijgingen en bejegeningen en misleidende informatie zorgen ervoor dat hun werk niet altijd meer leuk en dankbaar is, ondanks hun goede bedoelingen.

Ondersteuningsbehoeften

- Een minderheid van de gemeentesecretarissen is van mening dat er op dit moment voldoende expertise en capaciteit is om met misleidende informatie om te gaan.
- Gemeentesecretarissen, raadsleden en wethouders hebben op meerdere gebieden ondersteuningsbehoeften. Het gaat met name om hulp bij het reageren op misleidende informatie en het monitoren ervan. Daarnaast is er ook behoefte aan het voeren van een preventieve aanpak. Concreet lijkt er behoefte te zijn aan: a) hulp bij het kunnen herkennen van complotten en ondermijningsprocessen; b) instrumenten, protocollen en trainingen; c) informatie- en kennisdeling tussen gemeenten en een algemeen beschikbaar document met alle complottheorieën die in omloop zijn; d) de mogelijkheid tot onafhankelijk advies.

Conclusie

In de beleving van gemeentesecretarissen, wethouders en raadsleden is misleidende informatie (desinformatie, misinformatie en complottheorieën) een steeds nadrukkelijker aanwezig probleem binnen de gemeente. Daarbij moet worden opgemerkt dat de drie begrippen op dit moment op verschillende manieren worden geïnterpreteerd en worden toegepast. Dit geldt met name voor misinformatie en desinformatie, en minder voor complottheorieën.

Volgens de betrokkenen is er een samenhang tussen misleidende informatie en wantrouwen in de overheid en de wetenschap. Dit wantrouwen, en ook onvrede over het handelen van de (landelijke) overheid, zijn een voedingsbodem voor het ontstaan van onjuiste informatie. De gevolgen van misleidende informatie worden in de gemeente opgemerkt. Men ziet als gevolg vooral toenemende polarisatie in de samenleving en binnen de lokale politiek. Dit uit zich bijvoorbeeld in zichtbaar gespannen verhoudingen binnen het gemeentebestuur. Daarnaast neemt door misleidende informatie de werkdruk toe en komt de kwaliteit van besluitvorming in sommige gevallen onder druk te staan. Het gebrek aan beleid, protocollen of functionarissen die zich bezighouden met dit thema leidt in veel gemeenten tot een context-afhankelijke en ad-hoc aanpak, die veel tijd kost. Tegelijkertijd constateert men een gebrek aan capaciteit en expertise binnen de gemeente om hier goed mee om te gaan.

Gemeenten hebben ondersteuning nodig bij het herkennen van misleidende informatie en het voeren van een preventieve aanpak. Men ziet hiervoor een rol voor het Rijk weggelegd, bijvoorbeeld als het aankomt op educatie en informatieverstrekking. Ook ziet men een rol voor gemeenten zelf; kennisdeling en uitwisseling van ervaringen kan bevorderlijk zijn voor de omgang met misleidende informatie.

1 Inleiding

1.1 Aanleiding

De verspreiding van incorrecte en/of gefabriceerde informatie is iets van alle tijden, maar de complexiteit en schaal waarmee dit gebeurt zijn enorm toegenomen. Sinds het begin van de coronapandemie in 2020 heeft de verspreiding en impact van misleidende informatie een prominenter rol gekregen in het publieke debat. Misleidende informatie over de preventiemaatregelen en later over de vaccinatiecampagne maakte het moeilijker voor de landelijke overheid om de pandemie effectief te bestrijden. Sindsdien speelt misleidende informatie ook een rol bij andere thema's, zoals de oorlog in Oekraïne en rondom het huidige stikstofbeleid. Misleidende informatie kan bedoeld of onbedoeld schadelijk zijn voor het publieke debat en voor democratische processen.

Er zijn signalen dat misleidende informatie steeds vaker lokale overheden raakt, en niet alleen maar de landelijke overheid. Voor de preventie en aanpak ervan kijkt de landelijke overheid daarom ook steeds nadrukkelijker naar gemeenten.

De impact van de bij het ministerie van BZK bekende casussen van misleidende informatie lijkt voor nu beperkt en heel lokaal. Het is voor het ministerie echter onduidelijk hoeveel gemeenten te maken hebben met problematiek rondom misleidende informatie, en op welke thema's dit zich richt. Ook is onduidelijk wat de daadwerkelijke impact is van misleidende informatie bij gemeenten en of er ondersteuningsbehoeften zijn. Om hier zicht op te krijgen heeft het ministerie I&O Research opdracht gegeven tot een onderzoek.

1.2 Doel

Het doel van het onderzoek is om meer inzicht te krijgen in hoe gemeenten misleidende informatie definiëren, hoeveel gemeenten te maken hebben met misleidende informatie, op welke thema's deze misleidende informatie zich richt en wat de omvang en impact ervan is. De Quickscan dient ter verkenning van het probleem zodat het ministerie en de Vereniging Nederlandse Gemeenten een betere inschatting kunnen maken van de aard en omvang van lokale misleidende informatie, haar impact, en de ondersteuningsbehoeften van gemeenten op dit thema.

1.3 Onderzoeksvragen

De hoofdvraag van dit onderzoek luidt als volgt:

Op welke wijze krijgen gemeenten te maken met (wat zij zien als) misleidende informatie? Hoe gaan zij hiermee om? Welke ondersteuningsbehoeften zijn er?

De bijbehorende deelvragen zijn uitgewerkt in de onderstaande zes thema's.

Definitie van misleidende informatie

- 1 In hoeverre is er consensus over de inhoud van de begrippen, het onderscheid en de onderlinge relatie?
- 2 Wat is het onderscheid met verwante begrippen zoals informatiemanipulatie en nepnieuws?

Perceptie van de omvang van misleidende informatie

- 3 Hoeveel gemeenten hebben met misleidende informatie te maken?
- 4 Komt het tegenwoordig meer voor dan voorheen en wat is daarvan de oorzaak?

Manifestatie van misleidende informatie

- 5 Rondom welke thema's speelt misleidende informatie?
- 6 Wie wordt gezien als veroorzaker?
- 7 Wie binnen gemeenten hebben ermee te maken en op wat voor manier?
- 8 In hoeverre nemen medewerkers/politieke ambtsdragers misleidende informatie over of dragen bij aan verdere verspreiding?
- 9 In hoeverre is het te beschouwen als een lokale aangelegenheid of zijn er parallellen met landelijke problematiek?

Omgang met misleidende informatie

- 10 Hoe gaan gemeenten om met misleidende informatie
- 11 Zijn er protocollen over hoe om te gaan met misleidende?
- 12 In welke mate en op welke manier wordt opgetreden tegen verspreiders?
- 13 Kennen gemeenten de bestaande handreiking en andere ondersteuning vanuit VNG en ministerie?

Gepercipieerde impact van misleidende informatie

- 14 Op welke manier heeft misleidende informatie invloed op politiek, besluitvorming en/of uitvoering?
- 15 In hoeverre zien gemeenten misleidende informatie als een probleem?

Ondersteuningsbehoeften

- 16 Tegen welke knelpunten lopen gemeenten aan?
- 17 Welke aanvullende ondersteuningsbehoefte is er?

1.4 Afbakening

Onder de noemer van misleidende informatie vallen de begrippen misinformatie, desinformatie en complottheorieën. Dit zijn drie vormen van informatie waarbij er al dan niet bewust onjuiste informatie wordt verspreid. Desinformatie, misinformatie en complottheorieën zijn algemene en niet geheel eenduidige begrippen. Er zijn dan ook verschillende definities in omloop. De door het ministerie gehanteerde definities van misinformatie, desinformatie en complottheorieën (samen: misleidende informatie) luiden als volgt:

- **Desinformatie** is het doelbewust verspreiden van misleidende informatie, met het doel om schade toe te brengen. Bijvoorbeeld aan het publieke debat of democratische processen. Het is een vorm van schadelijk, maar vaak legaal, gedrag. Desinformatie hoeft niet altijd onjuiste informatie te bevatten, maar het is altijd met de intentie om te misleiden en te schaden.
- **Misinformatie** is onjuiste/valse informatie die gedeeld wordt zonder schadelijke bedoelingen. Afhankelijk van de inhoud kan misinformatie wel degelijk schadelijke effecten hebben op bijvoorbeeld het publieke debat of democratische processen. Misinformatie is bijvoorbeeld onjuiste of onvolledige informatie die voortkomt uit slecht gelezen nieuwsberichten of verkeerde aannames.
- **Complottheorieën** zijn een specifieke vorm van des- of misinformatie, waarbij mensen de overtuiging hebben dat bepaalde gebeurtenissen in het geheim zijn gemanipuleerd door machtige groepen met verkeerde bedoelingen. Achter het verspreiden van complottheorieën zitten vaak geen intenties om te misleiden, maar zorgen of vragen.

Voorafgaand aan het onderzoek was al duidelijk dat deze begrippen niet altijd even duidelijk van elkaar zijn te onderscheiden en in de praktijk door elkaar heen gebruikt worden. Om die reden is in de uitvoering van het onderzoek uitgegaan van het verzamelbegrip 'misleidende informatie'. Als respondenten expliciet aangeven dat het over complottheorieën gaat, benoemen we dit als zodanig.

In het onderzoek (met name in de enquête en de interviews) is aangesloten bij de belevingswereld van de respondenten en hun invulling van de begrippen. De door het ministerie van BZK gehanteerde definities zijn eveneens aan politieke ambtsdragers en medewerkers van gemeenten voorgelegd, met de vraag of zij naar hun idee te maken hebben gehad met deze vormen van misleidende informatie.

1.5 Methode

Dit onderzoek bestond uit enquêtes, focusgroepen en diepte-interviews.

Enquête

We hebben vier verschillende doelgroepen benaderd via e-mail, en hen verzocht om deel te nemen aan een enquête over misleidende informatie. Deze doelgroepen zijn:

- 1 gemeentesecretarissen van alle 342 Nederlandse gemeenten;
 - 2 een aselechte steekproef van 600 wethouders;
 - 3 een aselechte steekproef van 600 raadsleden.
- Voor de drie doelgroepen zijn grotendeels vergelijkbare vragenlijsten ontworpen, die tussen 13 januari en 17 februari 2023 konden worden ingevuld. We hebben twee herinneringsmails verstuurd. Daarnaast hebben we de gemeentesecretarissen, die na de tweede herinnering nog niet hadden deelgenomen, telefonisch benaderd om hen te vragen alsnog deel te nemen.
 - In de uitnodiging voor gemeentesecretarissen hebben we aangegeven dat de uitnodiging, indien nodig, doorgestuurd kon worden naar de persoon binnen de gemeente die de meeste ervaring heeft met (de omgang met) misleidende informatie.

Respons

Aan de enquête namen uiteindelijk 33 gemeentesecretarissen en andere vertegenwoordigers vanuit de gemeente deel (10%), 71 raadsleden (12%), 107 wethouders (18%) en 524 gemeenteambtenaren (44%).

De vragenlijst die we verstuurd naar gemeentesecretarissen is meermaals doorgestuurd naar andere vertegenwoordigers van de gemeente. De functies van de invullers zijn te lezen in tabel 1.1. In de categorie 'een andere functie' vallen bestuursadviseurs en beleidsadviseurs. Ten behoeve van de leesbaarheid duiden we in dit rapport al deze vertegenwoordigers aan als 'gemeentesecretarissen'.

Tabel 1-1 - Functies van invullers vragenlijst

Functie	Aantal
Burgemeester	1
Wethouder	1
Gemeentesecretaris	11
Beleidsambtenaar	2
Communicatieadviseur	9
Een andere functie	6
Wil ik niet zeggen	3

Representativiteit van het onderzoek

In andere onderzoeken onder gemeentesecretarissen is de respons doorgaans hoger. Een verklaring voor de relatief lage respons halen we uit de vragen die we per e-mail hebben ontvangen. Hieruit kunnen we namelijk afleiden dat veel gemeenten wel bereid waren om de vragenlijst in te vullen, maar dat zij niet wisten wie daarvoor de meest geschikte persoon was. De vragenlijst bleef daarom liggen. Vanwege deze lage respons is niet met zekerheid te zeggen dat de resultaten voor deze groep representatief zijn voor alle gemeenten in Nederland. Echter is de verdeling van gemeentesecretarissen naar grootte van de gemeente nagenoeg hetzelfde als die voor de raadsleden en wethouders, waaronder de respons hoger was. Zowel grote, middelgrote als kleine gemeenten zijn vertegenwoordigd (Figuur 6-9 – Uitsplitsing respons naar grootte gemeente). We vinden hierin dus geen aanwijzingen voor bias. Voor wat betreft de vertegenwoordiging van provincies zien we dat alle provincies vertegenwoordigd zijn door de drie doelgroepen. Maar sommige provincies (o.a. Gelderland) hebben een hogere respons dan andere (o.a. Drenthe en Groningen, Tabel 6-1 – Uitsplitsing respons naar provincie). Het is mogelijk dat gemeenten voor de omgang met misleidende informatie vooral overleggen in de eigen regio. Door de wisselende vertegenwoordiging van gemeenten per provincie is het daarom niet met zekerheid te zeggen of de gevonden resultaten te generaliseren zijn naar alle provincies.

Het kan verder zijn dat de gemeenten die mee hebben gedaan aan het onderzoek, de gemeenten zijn die het meeste met misleidende informatie te maken hebben (gehad) en dit daarom anders aanpakken dan andere gemeenten. Dit zou kunnen leiden tot een overschatting van de 'omvang' van het probleem. Het heeft geen invloed op de rest van de resultaten van het onderzoek. We vinden hiervoor geen aanwijzingen, met name omdat raadsleden en wethouders (doelgroepen waarin de respons hoger lag) ongeveer dezelfde inschatting maken over de mate waarin misleidende informatie voorkomt in de gemeente. De resultaten uit hoofdstuk 4 weerleggen daarbij het idee dat de gemeenten die mee hebben gedaan uitzonderlijk zijn in hun aanpak van het probleem.

Het probleem van een lage respons wordt verder verholpen doordat in dit onderzoek een mix van kwantitatieve en kwalitatieve onderzoeksmethodes is toegepast (mixed-methods). Hierbij worden de kwantitatieve resultaten verder geduid door kwalitatieve analyses (zie hieronder). Daarmee leunt het onderzoek niet alleen op de cijfers en percentages van het kwantitatieve deel. Het vergelijken van de bevindingen verkregen uit de verschillende onderzoeksfases helpt om de validiteit en betrouwbaarheid van de resultaten te versterken en daarmee het vertrouwen in de conclusies te vergroten.

Focusgroepen en diepte-interviews

Aan het eind van de enquête konden gemeentesecretarissen, wethouders en raadsleden zich aanmelden om deel te nemen aan het kwalitatieve gedeelte van dit onderzoek. Uit de aanmeldingen zijn vier gemeentesecretarissen (of aanverwante vertegenwoordigers), vier raadsleden en vier wethouders geselecteerd. Bij de selectie is rekening gehouden met de variërende gemeentegrootte. We voerden twee online focusgroepen van 1,5 uur uit; één met de gemeente vertegenwoordigers en één met de wethouders. De raadsleden zijn door middel van online interviews van een uur verder bevraagd. In deze focusgroepen en interviews werd dieper ingegaan op associaties, ervaringen en omgang met misleidende informatie, reflecties op de gevolgen ervan en eventuele ondersteuningsbehoeften.

Van alle kwalitatieve gesprekken werden gespreksverslagen gemaakt die vervolgens thematisch zijn geanalyseerd door het onderzoeksteam.

Leeswijzer

In dit rapport weergeven we de resultaten van het onderzoek naar onderwerp. In hoofdstuk twee staat de perceptie van de begrippen desinformatie, misinformatie en complottheorieën centraal, en laten we zien wat de geschatte omvang ervan is. Hoofdstuk 3 gaat in op de manieren waarop misleidende informatie zich manifesteert. Het volgende hoofdstuk (4) ziet op de manieren waarop men binnen de gemeente omgaat met misleidende informatie en het laatste hoofdstuk (5) op de ondersteuningsbehoefte van gemeenten. In ieder hoofdstuk laten we de verschillen zien tussen gemeentesecretarissen, wethouders en raadsleden, en ook gaan we, waar dat relevant is, in op verschillen tussen desinformatie, misinformatie en complottheorieën. Tot slot staat aan het eind van ieder hoofdstuk een samenvatting van de uitkomsten.

2 Perceptie van misleidende informatie en geschatte omvang

Dit eerste hoofdstuk geeft antwoord op de onderzoeksvragen: In hoeverre is er consensus over de inhoud van de begrippen, het onderscheid en de onderlinge relatie? Wat is het onderscheid met verwante begrippen zoals informatiemanipulatie en nepnieuws? Daarnaast komt aan bod in hoeverre gemeentesecretarissen, raadsleden en wethouders naar eigen zeggen in hun gemeente te maken hebben (gehad) met misleidende informatie.

Dit hoofdstuk dient nadrukkelijk ook als leeswijzer voor de rest van het rapport. Het beschrijft met welke bril de resultaten in de hiernavolgende hoofdstukken gelezen moeten worden.

2.1 Rode draad: relaties en vertrouwen

Het thema relaties en vertrouwen (of wantrouwen) komt in dit rapport terug als rode draad. Wanneer er gesproken wordt over misleidende informatie leggen geïnterviewde gemeentesecretarissen, wethouders en raadsleden namelijk al snel een verband met een laag vertrouwen in de overheid. Dit gebrek aan vertrouwen speelt niet alleen tussen burger en overheid, maar het gaat ook om interne relaties binnen de gemeente: hoe raadsleden met elkaar omgaan en of er wel of geen vertrouwensband is tussen de raad en het college. Een wethouder verwoordt dit vanuit zijn rol als volgt:

“Het politieke werk is gebaseerd op relaties: bestuur gaat over een relatie hebben met inwoners en raad. En die relatie wordt voortdurend verstoord door de manier waarop bepaalde mensen bezig zijn, daardoor ontstaat angst en wantrouwen. Ik vind relaties de kern van mijn werk, en die wordt voortdurend verstoord.” (Wethouder)

Misleidende informatie speelt dus niet alleen tussen burgers en gemeenten, maar kan ook van invloed zijn op de interne verhoudingen en het politieke debat. In hoofdstuk 4 gaan we hier nader op in. Daarnaast laten we in het hele rapport zien waar de betrokkenen een verband zien met vertrouwen en wantrouwen.

2.2 Opvattingen van misleidende informatie in de praktijk

Verschillende opvattingen over definitie misinformatie, desinformatie en complottheorieën
Medewerkers en politieke ambtsdragers bij gemeenten blijken uiteenlopende associaties en opvattingen te hebben van de begrippen misinformatie, desinformatie en complottheorieën. Ondervraagden vinden complottheorieën over het algemeen relatief makkelijk te herkennen.

“Complottheorieën lukt nog wel denk ik. Dus een beetje de ‘conspiracy’ dat mensen ervan uitgaan dat de overheid en machtige partijen zoals bedrijven samenspannen om bepaalde ideeën door te drukken die vaak niet goed voor mensen zijn.” (Raadslid)

Echter het onderscheid tussen misinformatie en desinformatie is vaak niet duidelijk. Misinformatie en desinformatie worden door elkaar heen gebruikt. Veel wordt onder de noemer 'desinformatie' geschaard, ongeacht de intentie van de verspreider.

“Misinformatie en desinformatie; daartussen kan ik niet helemaal het onderscheid maken. Ik denk als ik het op één hoop zou gooien, dan zou ik zeggen dat het óf gaat om onjuiste informatie die wel in het debat terechtkomt, of informatie die op zich wel klopt, maar op de verkeerde plek in het debat terechtkomt en daardoor ook invloed uitoefent op gesprekken en op beleidsvorming. (Raadslid)

Sommige geïnterviewden hebben wel een scherp beeld van de verschillen tussen de twee begrippen:

“Veel zit hem volgens mij in het bewust of onbewust verkeerde informatie geven, dus is het met opzet of gaat het per ongeluk. Dat is voortdurend de vraag die ik mezelf stel.” (Raadslid)

Tegelijkertijd zorgt juist het gegeven dat de intentie van de verspreider moeilijk te achterhalen is ervoor dat mis- en desinformatie vaak door elkaar worden gehaald.

Intentie van verspreider volgens betrokkenen moeilijk te achterhalen

De intentie van de verspreider valt volgens de geïnterviewden bijna nooit te achterhalen. De moeilijkheid zit hem in het feit dat er sprake is van twee personen met ieder hun eigen belevingswereld. De verspreider kan informatie delen die naar zijn of haar eigen idee op feiten is gebaseerd, terwijl die door de ontvanger als onjuist of zelfs als misleidend wordt gezien.

“Onbewust of bewust, daar zit een dilemma. Veel mensen hebben eigen informatiebronnen, dus vormen een eigen beeld van de werkelijkheid. Zit er echt een drive achter om de overheid te diskwalificeren, of is het echt een opvatting?” (Adviseur college)

Als raadsleden constateren dat er sprake is van onjuiste informatie bij burgers, gebruiken zij daar de woorden 'bezorgdheid' of 'boosheid' bij, en meestal niet 'doelbewust'. In de situaties waarin er volgens deze raadsleden onjuiste informatie speelt, zit er meestal geen kwade bedoeling achter.

“...en die haalt er alles bij wat in zijn voordeel is om dat dan wel te bereiken soms ook met informatie die gewoon onjuist is. Ik denk dat dat vanuit de intentie komt om te bereiken waarvan je eigenlijk van tevoren al hebt bedacht dit is beter [...] En ik denk dat dat helemaal niet per se bewust is. Dus niet zodat je dan denkt van oh, ik haal dit er even bij en ik weet echt dat het niet klopt, maar het helpt mij met mijn standpunt. Ik denk juist dat het andersom is.” (Raadslid)

Wanneer er wordt gesproken over misleidende informatie in relaties tussen wethouders en raadsleden, zijn er verschillende opvattingen over de intentie. Een aantal raadsleden redeneert: een ander verdraait de ‘waarheid’ naar het eigen standpunt om andere raadsleden, wethouders of burgers op het verkeerde been te zetten. Vanwege het gevoel van doelbewust handelen, wordt het benoemd als desinformatie of zelfs als een complot.

Interviewer: Ik ben wel heel benieuwd waarom jij dit een complottheorie vindt?

Raadslid: Omdat het idee bij mij leeft dat er wordt samengewerkt om [persoon] aan een vergunning te helpen

Een wethouder omschrijft het aspect van opzet als volgt:

“Sommige vormen van ondermijning zijn moedwillig. Het wordt ook landelijk aangestuurd. We hebben op de publieke tribune voor een raadslid drie mensen zitten die allerlei teksten schrijven die het raadslid moet laten horen. Dan hoor je alleen maar landelijke thema’s terug. Het is een opgezette campagne vanuit het landelijke die gedropt wordt in de gemeente. Dat is opzet denk ik.” (Wethouder)

Maar er zijn ook mensen die het als meningsverschillen zien en het daarom niet bestempelen als het opzettelijk verspreiden van onjuiste informatie.

“Natuurlijk zijn er tussen rechts en links en wel meningsverschillen op basis van dezelfde informatie en dan kies je welke informatie je belangrijkste vindt. Dat gaat niet over desinformatie.” (Wethouder)

“Mensen nemen een detail en vergroten dit volledig, en dan zeggen dat het niet klopt. Daarop ben je niet voorbereid in het debat. [...] Dat is geen desinformatie, maar dat gaat erover dat je op vreemde manier mening doordrukt.” (Wethouder)

Twijfel bij gemeenten: wanneer is informatie misleidend?

Naast verschillen in gehanteerde definities van de begrippen misinformatie en desinformatie, vragen gemeentesecretarissen, wethouders en raadsleden zich in sommige gevallen ook hardop af of er überhaupt wel sprake is van misleidende informatie. Is bijvoorbeeld het (bewust of onbewust) verdraaien van informatie om een standpunt te maken ook mis- of desinformatie? En hoe zit het met het aandragen van informatie dat het eigen standpunt onderbouwt, terwijl andere informatie genegeerd wordt? Betrokkenen bij gemeenten begrijpen goed dat burgers voor hun eigen belangen willen opkomen, en er soms alles aan zullen doen om hun gelijk te halen, maar daardoor is de grens tussen misinformatie en desinformatie lastig te trekken. Een wethouder geeft het volgende voorbeeld:

“Wij zitten in de buurt van een vliegveld waar we binnenkort een nieuw besluit over moeten nemen. Je begrijpt dat geen enkele inwoner wil dat er een vliegtuig over zijn of haar dak vliegt. Het feest van de feitjes is helemaal losgebarsten. Burgers komen inspreken in allerlei raden, commissies die zich verenigd hebben, er is een participatietraject geweest waar je twijfels over kunt hebben. [...] Dat vind ik een voorbeeld van ‘denk even na’ over de belangen van die mensen in plaats van het luisteren naar tranentrekkende verhalen.” (Wethouder)

“We maken ook mee dat bewoners tegen ontwikkelingen zijn en data gaan interpreteren op hun eigen manier. Is dat desinformatie? Het is een andere tak van sport. [...] Weerstand uiten dat moet mogen binnen bepaalde grenzen. Het zit bij mij meer op dat ik zie gebeuren dat het versnipperd rondslingert in de gemeente, dat we niet goed weten wat we moeten doen.” (Bestuursadviseur gemeente)

Uit bovenstaande blijkt dat er onder politieke ambtsdragers en medewerkers van gemeenten verschillende definities worden gehanteerd voor desinformatie en misinformatie. Verder vinden gemeentesecretarissen, wethouders en raadsleden het in de praktijk erg lastig om voor zichzelf te bepalen of informatie "misleidend" bedoeld is. Doordat de intentie van de verspreider vaak onduidelijk is, heeft men moeite om het onderscheid te maken tussen misinformatie en desinformatie.

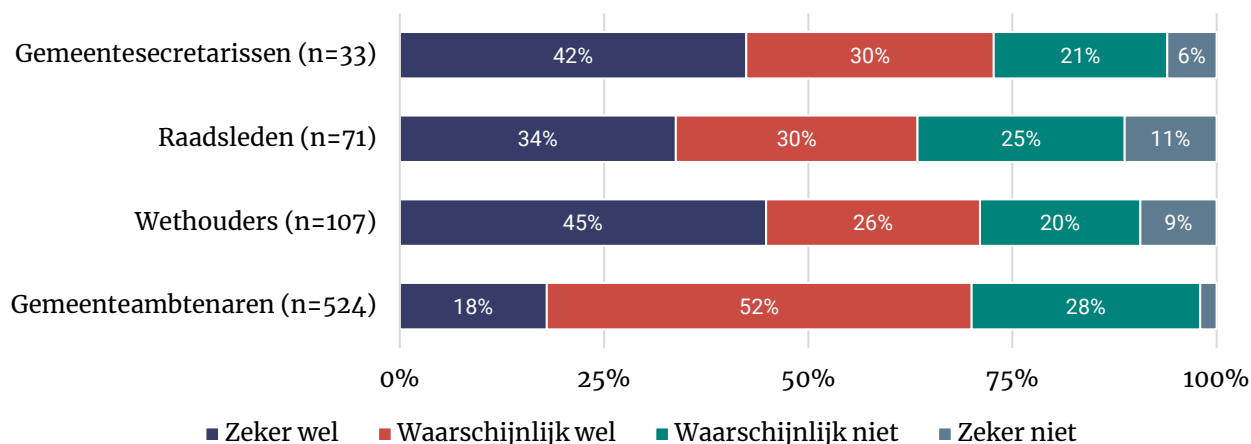
2.3 Geschatte omvang van misleidende informatie bij gemeenten

In de vorige paragraaf is te lezen dat het begrip misleidende informatie en de verschillende vormen daarvan, in de gemeentelijke praktijk niet eenduidig zijn in te vullen. Om toch een schatting te kunnen maken van de omvang van de problematiek zijn in de enquête de door het ministerie van BZK gehanteerde definities van misinformatie (zie paragraaf 1.4) voorgelegd aan gemeentesecretarissen, wethouders, raadsleden en gemeenteambtenaren. Vervolgens is hen gevraagd in hoeverre zij in hun gemeente te maken hebben met deze vormen van misleidende informatie.

Meerderheid politieke ambtsdragers en gemeentemedewerkers schat in te maken te hebben gehad met misleidende informatie

Voor alle vier de doelgroepen geldt dat bijna driekwart denkt dat ze in het afgelopen jaar te maken hadden met misleidende informatie (zeker of waarschijnlijk). Er is een klein percentage dat aangeeft er zeker van te zijn dat misleidende informatie *niet* voorkwam. De uitkomsten laten ook de onzekerheid in de toekenning van 'misleidende informatie' zien: ongeveer de helft van de gemeentesecretarissen, raadsleden en wethouders is er niet zeker van of er sprake is geweest van misleidende informatie. Zo denkt 30 procent van de raadsleden dat misleidende informatie waarschijnlijk wel voorkwam en 25 procent waarschijnlijk niet. De twijfel is onder ambtenaren nog groter.

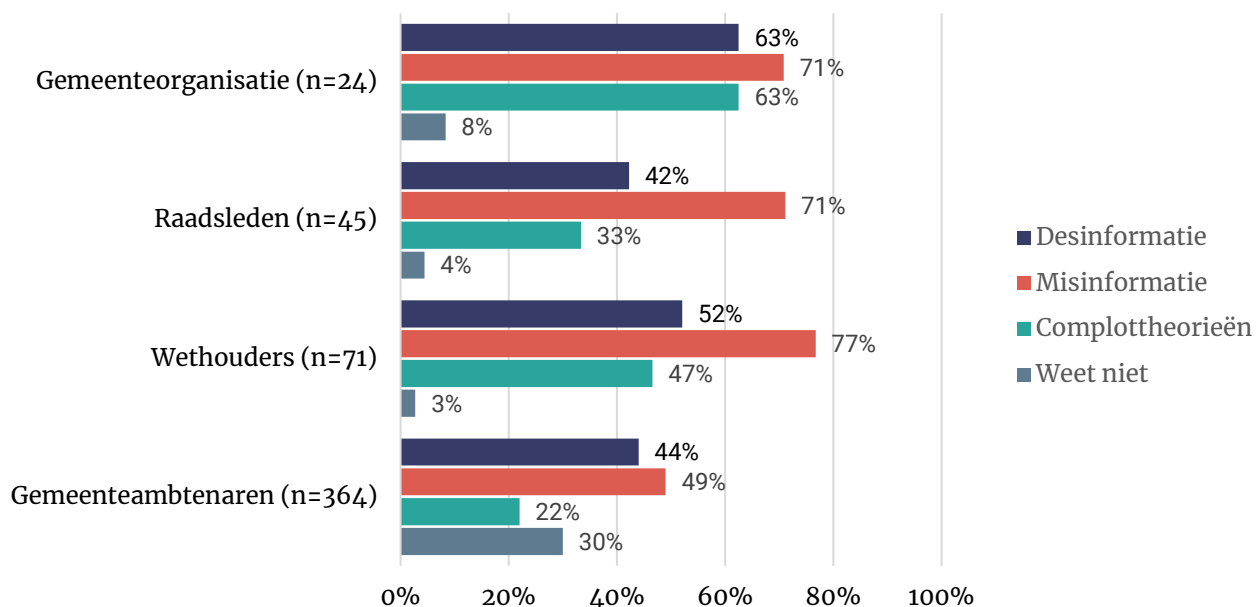
Figuur 2-1 – Perceptie van het vóórkomen van misleidende informatie bij de eigen gemeente in het afgelopen jaar

Raadsleden en wethouders zien meer misinformatie (onbewust) dan desinformatie (bewust)

De betrokkenen bij gemeenten die naar eigen zeggen zeker of waarschijnlijk te maken hadden met misleidende informatie denken dat misinformatie vaker voorkomt dan desinformatie of complottheorieën (Figuur 2-1). Gemeentesecretarissen zeggen dat de drie vormen van misleidende informatie ongeveer even vaak voorkomen, terwijl raadsleden en wethouders naar eigen zeggen veel vaker te maken krijgen met misinformatie dan met desinformatie of complottheorieën. Er is niet gevraagd of het vaker ging om misleidende informatie die speelde tussen overheid en burger, of binnen het gemeentelijk bestuur.

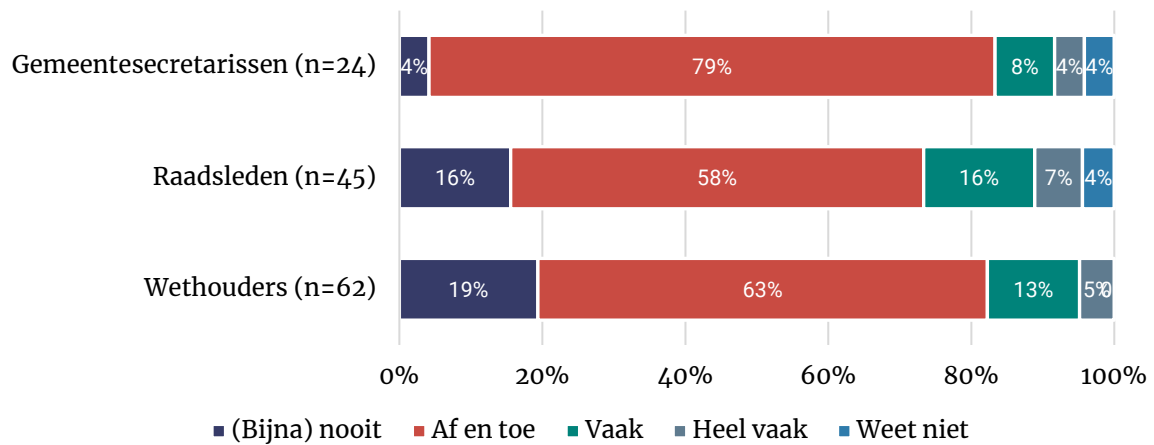
Figuur 2-2 - Kunt u een inschatting maken om wat voor misleidende informatie dit ging?

Daarbij denkt, los van de vorm van misleidende informatie, een meerderheid van de secretarissen, raadsleden en wethouders dat er af en toe pogingen zijn gedaan om de gemeente met misleidende informatie te beïnvloeden (Figuur 2-3).

Figuur 2-3 - Als u denkt aan het afgelopen jaar (2022), hoe vaak heeft u gemerkt dat er pogingen werden ondernomen om uw gemeente met misleidende informatie te beïnvloeden?

Basis: gemeentesecretarissen, raadsleden en wethouders die naar eigen zeggen in het afgelopen jaar te maken hadden met misleidende informatie

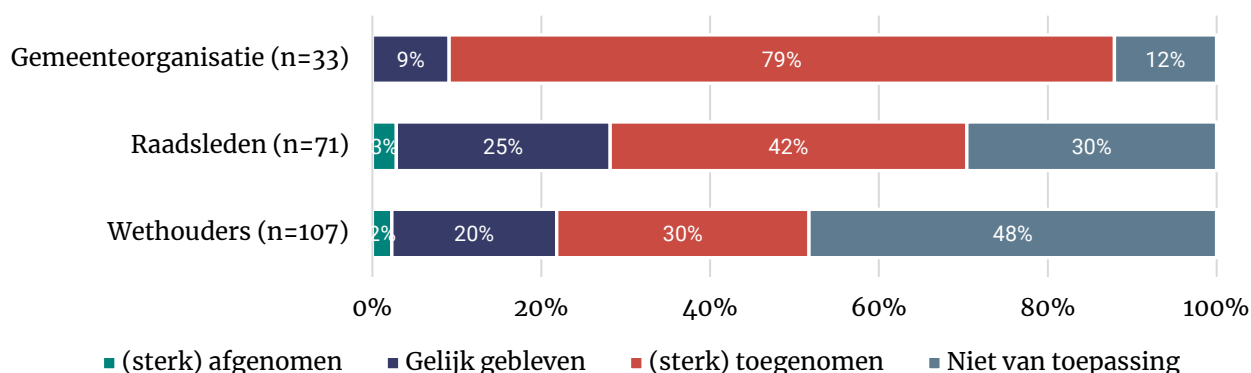

2.4 Gepercipieerde toename van misleidende informatie

Gemeentesecretarissen zien vrijwel allemaal een toename van misleidende informatie ten opzichte van vijf jaar geleden, en ook een groot deel van de raadsleden en wethouders ziet deze ontwikkelingen (Figuur 2-4 en Figuur 2-5). Gemeentesecretarissen beschrijven dat de coronapandemie hiervoor een basis legde en als het ware een katalysator was voor nieuwe complottheorieën. Ze leggen een verband tussen het sterk afgenomen vertrouwen in de overheid en de burgers die de overheid als afnemer van vrijheid zagen.

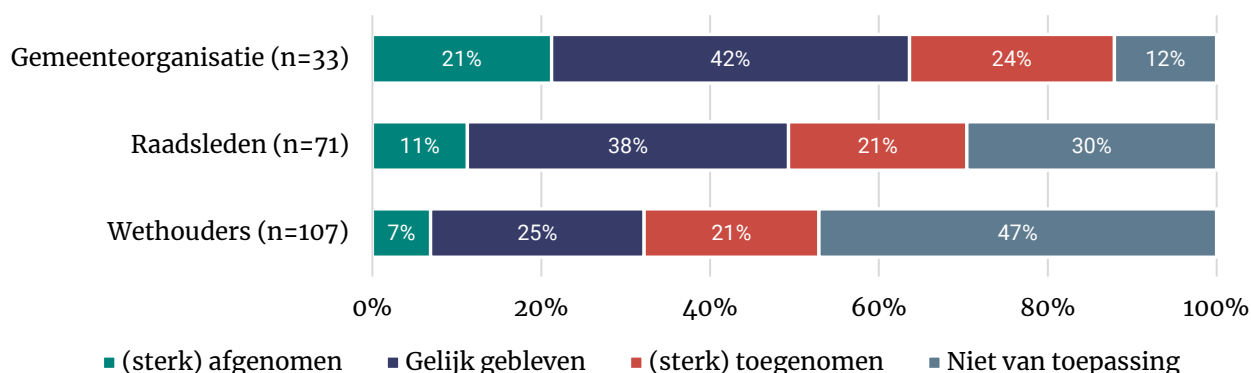
“Complottheorieën lopen steeds meer in elkaar over. Het is één groot web geworden na Corona en zeker niet minder geworden. Theorieën die tot voor kort extreemrechts waren, zijn nu algemener. Bijvoorbeeld de ‘omvolkingstheorie’ wordt niet alleen door extreme denkers gedeeld, maar het is ook gemeengoed.” (Communicatieadviseur gemeente)

Figuur 2-4 - De mate waarin de gemeente volgens betrokkenen te maken had met misleidende informatie, ten opzichte van 5 jaar geleden? *

*respondenten die ‘niet van toepassing’ als antwoord kiezen, waren vijf jaar geleden nog niet in functie als raadslid of wethouder

Figuur 2-5 - De mate waarin de gemeente volgens betrokkenen te maken had met misleidende informatie, ten opzichte van 2020-2021 (coronacrisis)?

*respondenten die ‘niet van toepassing’ als antwoord kiezen waren vijf jaar geleden nog niet in functie als raadslid of wethouder

Samenvatting hoofdstuk 2

Een groot deel van de betrokkenen bij gemeenten denkt dat ze in het afgelopen jaar te maken hebben gehad met misleidende informatie. Ze schatten in dat het vaker om misinformatie ging (zonder opzet) dan om desinformatie (bedoeld om te misleiden). Ook complottheorieën worden gezien. Daarbij moet worden opgemerkt dat de betrokkenen het lastig vinden om te bepalen of er echt sprake is van misleidende informatie (paragraaf 2.1) en zo ja, wat de intentie van de verspreider is. In de ogen van gemeentesecretarissen, wethouders en raadsleden neemt de aanwezigheid van misleidende informatie toe. De coronapandemie en het daarmee gepaarde wantrouwen in de overheid legde hiervoor een basis en was een katalysator voor nieuwe complottheorieën.

3 Manifestatie van misleidende informatie

Dit hoofdstuk gaat over de wijze waarop misleidende informatie zich manifesteert. Het is opgedeeld in twee delen. In het eerste deel gaan we in op de herkomst van misleidende informatie. Het gaat dan om de aanleiding voor het ontstaan ervan, de manieren waarop het bij de gemeente terechtkomt en rondom wat voor soort thema's misleidende informatie speelt. In het tweede deel van dit hoofdstuk geven we een beschrijving van de actoren die, volgens gemeentefunctionarissen, wethouders en raadsleden, een rol spelen bij de totstandkoming van en het omgaan met misleidende informatie.

3.1 Herkomst van misleidende informatie

Misleidende informatie komt met name via sociale media tot de gemeente

Gevraagd naar de manieren waarop misleidende informatie bij de gemeente belandt, geven de drie onderzochte doelgroepen in de enquête vergelijkbare antwoorden. Als het gaat om *misinformatie* (Figuur 3-1), blijkt dat alle drie de groepen deze via sociale media en e-mails ontvangen. Sociale media zijn ook platformen waarop misinformatie verder wordt verspreid (Figuur 3-2).

“We krijgen regelmatig lange mails met complottheorieën, om te zeggen dat wij het niet bij het juiste eind hebben. Dat kan gaan om kleine onderwerpen zoals een huis in een wijk, tot grote onderwerpen zoals datacenters en windmolens.” (Raadslid)

Verder geeft een groot deel van de secretarissen en wethouders aan dat *misinformatie* via de gemeenteraad binnenkomt. Ook zien zij dat het in de raad verder verspreid wordt. Raadsleden zelf zijn echter minder geneigd te denken dat de gemeenteraad een plek is via waar misinformatie bij de gemeente terechtkomt (Figuur 3-1).

Desinformatie wordt volgens degenen die er naar eigen zeggen mee te maken hebben voornamelijk via sociale media en e-mails verspreid. Daarnaast spelen lokale media een belangrijke rol (zie H6 tabellenbijlage, Figuur 6-1 en Figuur 6-2). De lokale media wordt in deze niet zozeer als doelbewuste verspreider gezien, maar meer als katalysator in de verspreiding.

“Regionale kranten en nieuwszenders, maar ook sociale media, vergroten alles uit. Het wordt een stapeling van verkeerde informatie met verkeerde conclusies, en dan wordt het een enorme vlek die gebaseerd is op een verkeerde start.” (Raadslid)

In sommige gevallen loopt de verspreiding ook via nationale media.

Figuur 3-1 - Manieren waarop misinformatie bij de gemeente komt

Basis: gemeentesecretarissen, raadsleden en wethouders die aangeven dat ze in het afgelopen jaar met misinformatie te maken hadden.

	Gemeentesecretarissen (n=15)	Raadsleden (n=32)	Wethouders (n=42)
Via sociale media (in groepen of op persoonlijke pagina's)	93%	50%	67%
Via e-mails	73%	63%	62%
Via de gemeenteraad	73%	34%	62%
Via inspraakbijeenkomsten	53%	38%	38%
Telefonisch	47%	13%	5%
Via (lokale) media	47%	41%	55%
Via medewerkers van de gemeenteorganisatie	40%	22%	14%
Via sociale media (direct naar mij)	33%	34%	29%
Via WOB- of WOO-verzoeken	27%		
Door betogingen of demonstraties	20%	28%	33%
Op andere manieren	0%	25%	5%
Weet ik niet	0%	0%	7%

Figuur 3-2 - Plaatsen waar misinformatie verspreid wordt volgens betrokkenen

Basis: gemeentesecretarissen, raadsleden en wethouders die aangeven dat ze in het afgelopen jaar met misinformatie te maken hadden.

	Gemeentesecretarissen (n=15)	Raadsleden (n=32)	Wethouders (n=42)
Op sociale media	93%	72%	76%
In de lokale media (krant, radio of tv)	73%	53%	56%
Op blogs of nieuwssites	67%	38%	34%
Bij inspraakbijeenkomsten	60%	34%	49%
In de gemeenteraad	47%	34%	59%
Bij betogingen of demonstraties	27%	28%	22%
In de landelijke media (krant, radio of tv)	20%	25%	22%
Ergens anders, namelijk	0%	9%	10%
Nee, dat kan ik niet	0%	3%	2%
Weet ik niet	0%	3%	5%

Gemeenten zien samenhang tussen het verspreiden van misleidende informatie en een laag vertrouwen in de overheid

In de interviews is dieper ingegaan op de samenhang tussen het vertrouwen in de overheid en misleidende informatie, zoals beschreven in hoofdstuk 2. Geïnterviewden gaven voorbeelden waarbij ontevredenheid onder inwoners, bijvoorbeeld over bestemmingsplannen of uitgevoerd beleid, een voedingsbodem was voor het verspreiden van onjuiste informatie (bewust of onbewust). Hierbij merken we opnieuw op dat de geïnterviewden verschillende definities van misleidende informatie hanteren en soms moeite hebben om informatie te bestempelen als misleidend (zie paragraaf 2.1)

Volgens de geïnterviewden wantrouwen sommige inwoners de intenties en werkwijze van de gemeente en/of van de overheid in het algemeen. Ze denken dat de gemeente niet naar hen luistert, niet transparant is en/of niet goed communiceert. Inwoners wantrouwen de gemeente wanneer die in hun optiek onjuiste beslissingen neemt, bijvoorbeeld als het gaat om de inrichting van de openbare ruimte of de aanpak van sociale problemen. Dit kan er volgens gemeenten toe leiden dat burgers informatie afkomstig van de gemeente niet geloven en onjuiste informatie over de intenties van de gemeente gaan verspreiden. Dit scharen de betrokkenen onder de noemer van misleidende informatie.

“Ik weet bij voorbaat al dat mensen dit soort dingen [bijvoorbeeld: de metingen van het onderzoek kloppen niet] zeggen als de uitkomst ze niet bevalt. En dan gaat het rondzingen dat de gemeente sjoemelt met de gegevens.” (Raadslid)

In dit voorbeeld maakt het raadslid duidelijk dat zij bij voorbaat al verwacht dat inwoners de uitkomsten van onderzoek niet zullen vertrouwen.

Landelijke en lokale thema's zijn met elkaar verbonden

Misinformatie op lokaal niveau gaat volgens de betrokkenen bij gemeenten primair over lokale thema's (Figuur 3-3) en *misinformatie* heeft volgens de betrokkenen in veel gevallen te maken met het handelen van bestuurders en/of volksvertegenwoordigers (Tabel 3-1). Dit geldt ook voor desinformatie en complottheorieën (zie Figuur 6-3 en Figuur 6-4 in de H6). Voorbeelden die genoemd worden gaan onder andere over de aanleg van nieuwe winkelcentra, wegafsluitingen of over Chinese gezichtsherkenningsoftware in de nieuwe lantaarnpalen van de gemeente.

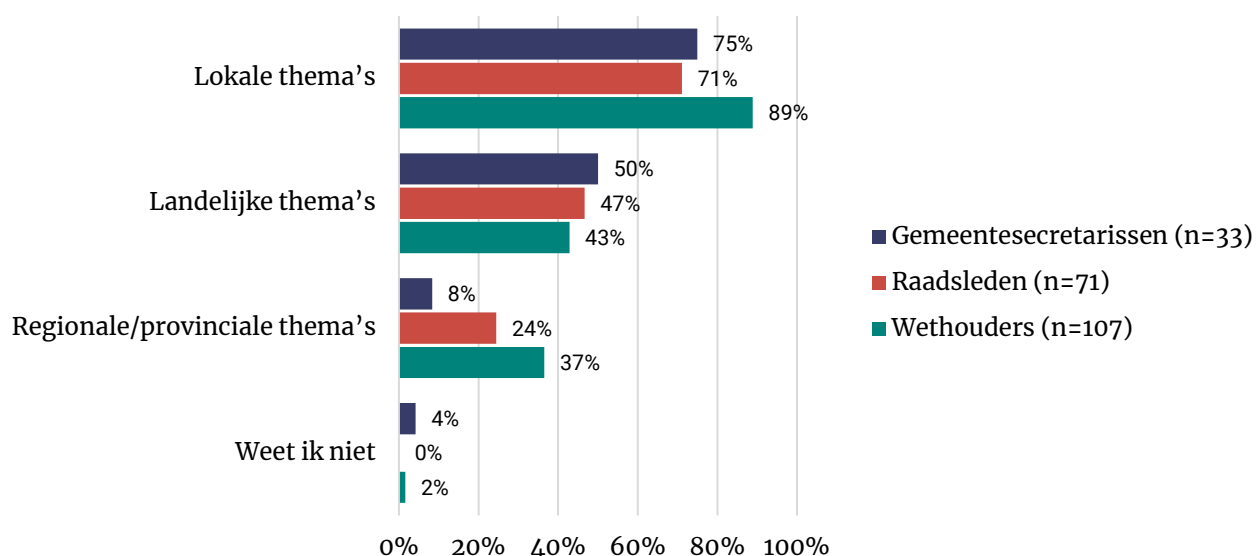
Tegelijkertijd constateren de betrokkenen dat het voor burgers moeilijk is om de lokale, regionale en de landelijke politiek van elkaar te onderscheiden. Daarmee hebben de landelijke thema's zoals asielzoekerscentra, energietransitie en de coronacrisis hun weerslag op lokaal niveau. Burgers richten zich met hun zorgen rondom deze thema's (ook) tot de gemeente (en niet alleen tot landelijke politici). Ze horen wat landelijke politici zeggen en projecteren dat op de gemeente.

“Brieffschrijvers kijken naar wat er in Den Haag gebeurt, maar niet wat er mee in de gemeente gebeurt. Mensen zijn niet op de hoogte van het onderscheid tussen landelijke en gemeentelijke politiek. Wij zijn de eerste overheid, en dus krijgen wij brieven binnen over landelijke thema's.” (Gemeenteambtenaar)

Figuur 3-3 - Thema's waarop misleidende informatie betrekking had

Gemeentesecretarissen, raadsleden en wethouders die in het afgelopen jaar zeker of waarschijnlijk te maken hadden met misleidende informatie.

Tabel 3-1 - Op welk(e) onderwerp(en) had deze misinformatie betrekking?

Basis: gemeentesecretarissen, raadsleden en wethouders die aangeven dat ze in het afgelopen jaar met misinformatie te maken hadden.

	Gemeentesecretarissen (n=15)	Raadsleden (n=32)	Wethouders (n=42)
Handelen van bestuurders en/of volksvertegenwoordigers	73%	44%	63%
Coronavirus/-vaccinatie	67%	41%	32%
Openbare ruimte	40%	44%	39%
Verkiezingen	33%	31%	22%
Veiligheid en vermeende criminaliteit	33%	25%	12%
Energietransitie	33%	41%	51%
5G-straling	20%	25%	22%
Boerenprotesten	20%	31%	29%
Andere thema(s)	20%	16%	34%
Politie(optredens)	13%	9%	12%
Zwartepietendiscussie	13%	22%	5%
Racisme / Black Lives Matter	13%	25%	7%
Weet ik niet	0%	0%	5%

Dat het handelen van lokale politici in twijfel wordt getrokken blijkt ook uit Tabel 3-2. Aan de gemeentesecretarissen, raadsleden en wethouders die vermoedelijk met **desinformatie** te maken hadden, vroegen we aan wie dit toen gericht was. Het college van burgemeester en wethouders en de gemeenteraad worden het vaakst genoemd als orgaan waartegen desinformatie gericht was.

Tabel 3-2 - Gemeentesecretarissen: Toen uw gemeente in 2022 in aanraking kwam met desinformatie, was dit toen specifiek aan iets of iemand gericht? */Wethouders en raadsleden: Toen u in 2022 in aanraking kwam met...

Basis: gemeentesecretarissen, raadsleden en wethouders die aangeven dat ze in het afgelopen jaar met desinformatie te maken hadden.**

	Gemeentesecretarisse n (n=17)	Raadsleden (n=19)	Wethouders (n=29)
College van B&W	76%		69%
Gemeenteraad	53%	68%	
Ambtelijke organisatie	41%		
Andere politieke ambtsdragers of gemeenteambtenaren in mijn gemeente		53%	69%
De samenleving als geheel	41%	37%	45%
Inwoners van mijn gemeente	35%	63%	24%
Andere organisaties of personen	18%	26%	31%
Niet specifiek gericht op iets of iemand	6%	11%	10%
Weet ik niet	12%	0%	0%

**de antwoordopties ‘het college van B&W’ en ‘ambtelijke organisatie’ zijn niet voorgelegd aan raadsleden. In plaats daarvan konden raadsleden ‘andere politieke ambtsdragers of gemeenteambtenaren’ kiezen. De antwoorden ‘de gemeenteraad’ en ‘ambtelijke organisatie’ zijn niet voorgelegd aan wethouders. Ook zij konden ‘andere politieke ambtsdragers of gemeenteambtenaren’ kiezen.*

***deze vraag is niet gesteld aan betrokkenen die met misinformatie te maken hadden.*

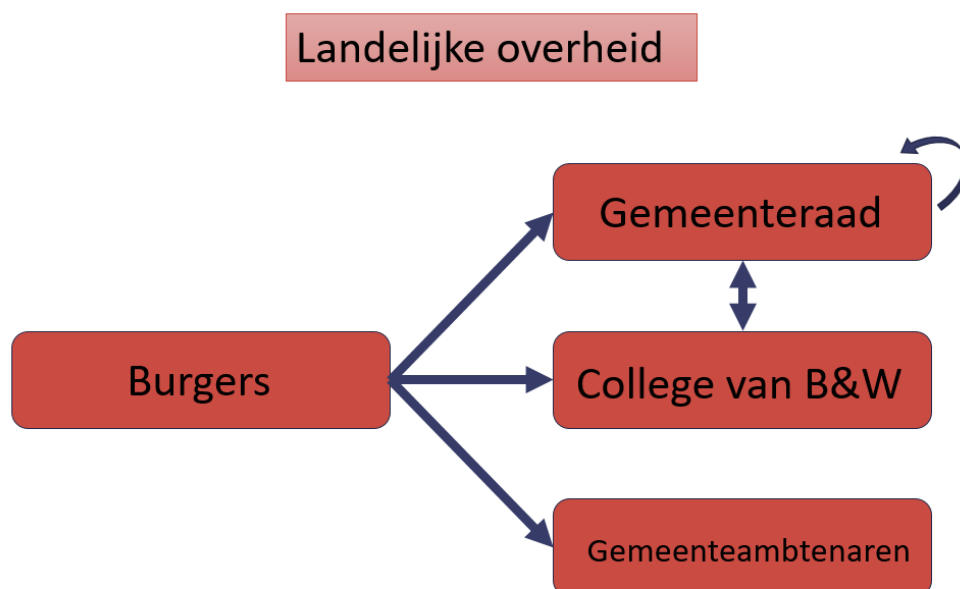
3.2 Actoren bij misleidende informatie

In deze paragraaf beschrijven we aan de hand van de informatie uit de interviews en focusgroepen welke actoren een rol spelen in de totstandkoming en verspreiding van misleidende informatie, vanuit de ervaringen van gemeentesecretarissen, raadsleden en wethouders. In dit onderzoek is het perspectief van burgers en de landelijke overheid buiten beschouwing gelaten. Wel komt de rol van de landelijke overheid aan de orde.

In onderstaande afbeelding (Figuur 3-4) weergeven we visueel welke actoren op gemeentelijk niveau met misleidende informatie te maken hebben. Door middel van pijlen geven we de richting van de zender van misleidende informatie richting de ontvanger, op basis van de resultaten in dit onderzoek. Elk van de drie doelgroepen met wie we hebben gesproken zien burgers als ‘zenders’ van misleidende informatie. Burgers zijn niet meegenomen als onderzoeksdoelgroep, dus we hebben geen informatie over de tweezijdigheid van deze informatiestroom. Raadsleden en collegeleden geven aan dat misleidende informatie ook tussen deze twee actoren een rol speelt en ook binnen de gemeenteraad.

Figuur 3-4 - Manifestatie van misleidende informatie volgens gemeentefunctionarissen, raadsleden en wethouders

In de hierop volgende paragrafen gaan we verder in op de ervaringen die raadsleden, wethouders en gemeentesecretarissen hebben met misleidende informatie. We geven voorbeelden van hoe de betrokkenen in aanraking zijn gekomen met misleidende informatie en wat volgens hen de achtergrond is van het ontstaan.

Hoe komen gemeenteraadsleden in aanraking met misleidende informatie vanuit burgers?

Raadsleden beschrijven dat misleidende informatie door burgers zich op verschillende manieren kan manifesteren. Sommige inwoners wantrouwen de intenties en werkwijze van de gemeente. Deze inwoners denken bijvoorbeeld dat de gemeente volledig gestuurd wordt door de landelijke overheid in haar plannen. Volgens raadsleden is de energietransitie een voorbeeld waarbij een aantal burgers een complot vermoeden tussen de politieke agenda in Den Haag en die in gemeenten. Men vermoedt dat beide partijen 'onder één hoedje spelen'. Een raadslid legt het als volgt uit:

“Nu speelt er veel met wat het Rijk wil en wat de Provincie wil met de energietransitie. Er wordt al gauw gedacht [door inwoners], [dat het Rijk denkt:] deze gemeente, daar is ruimte, daar kan nog wel iets bij. Bijvoorbeeld, hoogspanningsmasten of een waterstoffabriek. Maar, daar hebben wij als gemeente best weinig invloed op. Dat kan door het Rijk opgelegd worden. Dat is een complot, zo ervaren inwoners dat.” (Raadslid)

In andere gevallen kan het zo zijn dat de burger zich niet gehoord voelt of zich zorgen maakt over de manier waarop bepaalde handelingen tot stand komen, en zich meldt bij een raadslid. Dit kan zijn op inspreekavonden, door middel van e-mails, via sociale media of via handtekeningenacties. Burgers zijn bijvoorbeeld ontevreden over een bestemmingsplan (bijvoorbeeld voor een datacenter of plaatsing van windmolens), de herstructurering van openbare ruimte (zoals wegwerkzaamheden, herstructurering van een winkelcentrum) of over de manier waarop hun WOZ-waarde wordt bepaald.

Daar is niets mis mee, maar raadsleden ervaren wel dat burgers onjuiste of onvolledige informatie aandragen. Sommigen noemen dit ‘desinformatie’.

Enkele raadsleden zijn van mening dat hier een kennishiaat aan ten grondslag ligt. Bij burgers is er onbegrip over de wijze waarop het democratisch systeem werkt, het gemeentebestuur tot besluiten komt en/of hoe gemeentelijke uitvoeringsprocessen verlopen. Hierdoor kunnen zij volgens raadsleden de complexiteit van bepaalde procedures onderschatten en ontstaat onbegrip over het handelen van de gemeente of partijen die volgens inwoners verbonden zijn aan de gemeente. Voorbeelden hierbij zijn:

“Er speelt nu ook iets in een winkelcentrum. Er is een stuk weg afgesloten en daarom is het een stukje drukker geworden op een andere weg. Mensen zijn vervolgens een actie gestart met handtekeningen. Mensen eisen dat er nú maatregelen worden genomen. Ze hebben niet het geduld en inzicht dat dit een proces is dat langer duurt. Daar mist een stuk informatie: mensen kunnen zich niet de voorstelling maken dat het tijdelijk is en dat het complex is zo’n herstructurering. Ze hebben geen geduld.”(Raadslid)

“...En die stuurde een hele boze mail van dit klopt niet, het is niet eerlijk en weet ik veel wat allemaal. En toen dachten we, we moeten er even over nadenken. Nog geen week later kregen we weer een mail: U heeft mij genegeerd, en dat kan of zijn omdat u er geen verstand van heeft, of omdat u te bang bent om te reageren of omdat het u niet interesseert. En als u nu niet reageert, dan ga ik het in de krant schrijven [...] Deze mensen die eisten echt reacties. Dat maakt de afweging anders, en zorgt er ook voor dat je je positie in moet nemen. Terwijl je misschien echt nog niet weet wat je ervan vindt.” (Raadslid)

Hoe komen wethouders in aanraking met misleidende informatie vanuit burgers?

Wethouders zien vooral dat, naast sociale media en e-mails, misleidende informatie via de gemeenteraad bij hen terecht komt (zie ook Figuur 3-1). Sommige wethouders zijn van mening dat burgers misleidende informatie gebruiken om hun zin door te drukken over gemeentelijke besluiten en daarbij de raad tegen het college opzetten:

“We hebben een woningbouwproject in een dorp. De grond is verkocht door een ondernemer aan een projectontwikkelaar. De grond was oorspronkelijk van erfgenamen en die mensen hebben weerstand tegen de woningbouw en komen met een alternatief plan: een stadspark ontwerp. Dat wordt vervolgens serieus behandeld in de raad, waarom het college dat geen voorrang geeft aan de woningnood. Niemand zegt dan dat het flauwekul is, terwijl deze mensen hun zin proberen door te drijven. Het lijkt alsof men aan de haal gaat met utopie, geen reële plannen of besluitvorming.” (Wethouder)

Enkele wethouders zien daarnaast dat misleidende informatie via de raad de gemeente binnenkomt omdat een deel van de raadsleden geneigd is om burgers eerder te geloven dan het college. Dat spanningsveld ondermijnt volgens hen de democratie.

“Ik merk wel in de raad dat wij ons als wethouders lastig kunnen verdedigen. De raad is geneigd om inwoners te geloven. Dat merk ik aan de technische vragen die we krijgen, daar zit wantrouwen naar wethouders in. Van de samenleving horen ze iets anders, maar mensen draaien een klein beetje aan de waarheid als hun eigen belangen in het geding zijn. Dat is echt een worsteling in het college: hoe formuleren we iets op zo'n manier dat je net niet te ver gaat, maar dat de raad je gelooft.” (Wethouder)

Hoe komen gemeenteambtenaren in aanraking met misleidende informatie vanuit burgers?

Berichten van burgers op basis van misleidende informatie komen versnipperd binnen bij gemeenteambtenaren, vooral via niet-officiële kanalen zoals sociale media. Een aantal gemeenteambtenaren (o.a. communicatie- en bestuursadviseurs) geeft aan dat misleidende informatie vanuit burgers voornamelijk via brieven en telefonisch bij hen of bij andere ambtenaren terecht komt. Anderen krijgen het binnen via sociale mediakanalen waar zij zelf ook vanuit hun professionele rol actief zijn. Daarnaast zijn er ook voorbeelden van verbale uitingen van burgers, ontstaan door wantrouwen en ongeloof, en voorbeelden van burgers die bijeenkomsten organiseren en daarbij net doen alsof het gemeentelijke bijeenkomsten zijn.

“Wij hebben te maken met mensen die net doen alsof ze de gemeente zijn. Inwoners die zich verenigen omdat ze ergens tegen zijn en heel slim de gemeentekleuren gebruiken, dat mag juridisch nog en dan bijeenkomsten beleggen en het beleid van de gemeente gaan uitleggen over controversiële onderwerpen. Daar kunnen we juridisch niets tegen doen.” (Gemeenteambtenaar)

Burgers die misleidende informatie verspreiden, zijn regelmatig bekend bij gemeenteambtenaren. Dit geldt vooral in kleine gemeentes, waar de desbetreffende burger bij naam genoemd wordt. Het gaat om burgers die frequenter op de radar van de gemeente komen omdat ze hun ongenoegen publiekelijk kenbaar maken en daarbij ook misleidende informatie delen. Gemeenteambtenaren herkennen dat er in iedere gemeente wel een burger is die hierom bekend (en berucht) staat. In figuur 6-8 in hoofdstuk 6 is dan ook te zien dat ongeveer de helft van de gemeentesecretarissen, raadsleden en wethouders aangeeft dat ze er wel eens achter zijn gekomen wie de ‘bron’ of de ‘verspreider’ was van misinformatie.

“We hebben iemand die op ieder bericht dat we plaatsen met standaarddingen reageert die hij ergens vandaan trekt over het World Economic Forum en pizzeria's. Ik zie het een beetje als een einzelgänger, niemand reageert erop. De rest van de reacties zijn inhoudelijk, maar wel per definitie tegen. Niet zo extreem als deze ene persoon. Vooral online veel kritiek, bijvoorbeeld over vaccinaties, maar in de praktijk lijkt het mee te vallen want de meeste mensen zijn gevaccineerd.” (Gemeenteambtenaar)

Op welke wijze manifesteert misleidende informatie zich in de relatie tussen gemeenteraad en college?

Misleidende informatie kan zich op twee manieren manifesteren in de relatie tussen gemeenteraad en college. Raadsleden geven aan dat mede-raadsleden misleidende informatie verspreiden. Raadsleden kunnen ook de informatie van het college als misleidend ervaren, terwijl het omgekeerde ook kan voorkomen. Of er sprake is van (vermeende) misleidende informatie hangt onder meer samen met de vertrouwensrelatie tussen raad en college. Raadsleden die het college wantrouwen, twijfelen eerder aan de integriteit van het handelen van het college en betichten het college gemakkelijker van het verspreiden van misleidende informatie. Anderzijds is er een groep raadsleden die tevreden is over de kritische blik van het college en de rol die zij op zich neemt bij het wapenen tegen misleidende informatie.

Een aantal gemeenteraadsleden benadrukt in interviews dat zij het college ter verantwoording hebben geroepen voor het verspreiden van misleidende informatie of van het doelbewust verzwijgen van juiste en vereiste informatie, wat als desinformatie wordt bestempeld.

“Dan zag je dus hoe de burgemeester aan het liegen was. Ik had bijna de burgemeester in een debat ten val gebracht. [...] De burgemeester was geciteerd in een rapport, daar wist hij vanaf.” (Raadslid)

Bij deze raadsleden is het vertrouwen in burgemeester en wethouders geschaad. Wethouders erkennen dat raadsleden binnen hun gemeente hen wantrouwen, wat de dialoog over misleidende informatie bemoeilijkt.

Er zijn ook raadsleden die het college en haar rol bij het verspreiden van misleidende informatie niet op de hierboven benoemde wijzen zien. Volgens hen zijn wethouders voldoende kritisch en objectief wanneer zij misleidende informatie vermoeden. Deze raadsleden stappen bijvoorbeeld naar wethouders toe om mogelijk misleidende informatie met hen te bespreken. Zo schetst een raadslid het volgende voorbeeld.

“Toen we navraag gingen doet, zei de wethouder ‘ho maar, zo werkt het helemaal niet. Zo heeft die inwoner het nu ervaren’. Ik denk dat dat wel iets is wat vaak terugkomt. Eén boze inwoners zeg iets en je denkt: ‘he, dat klopt helemaal niet’.” (Raadslid)

Het verspreiden van misleidende informatie door raadsleden is volgens andere raadsleden ook toe te schrijven aan het ontbreken van vereiste kennis of het missen van een kritische blik bij de beoordeling van informatie. Dit kan namelijk leiden tot het (onbewust) meevaren op mis- of desinformatie, bijvoorbeeld tijdens raadsvergaderingen of in de speerpunten van een partijprogramma.

Rol van de landelijke overheid

Volgens gemeenteambtenaren en wethouders wordt misleidende informatie ook via landelijke politici – verondersteld met opzet – op de agenda van de gemeentepolitiek gezet. Sommige raadsleden worden naar hun idee gevoerd met deze informatie vanuit de landelijke partij en zorgen vervolgens voor ophef binnen de gemeente.

“Het [referentie aan misleidende informatie] wordt ook vaker rechtstreeks de raadzaal gebracht. We hebben een partij in de raad die kant en klare moties van de landelijke partij op de agenda zet, met ‘we gaan met elkaar afspreken dat we geen asielopvang gaan doen’. Dan creëren ze een roddel over een locatie die leeg zou staan en waar we asielzoekers willen onderbrengen.” (Gemeenteambtenaar)

“Sommige vormen van ondermijning zijn moedwillig. Het wordt ook landelijk aangestuurd. We hebben altijd op de publieke tribune voor het raadslid van een bepaalde politieke partij drie mensen zitten die allerlei teksten schrijven die het raadslid moet laten horen. Dan hoor je alleen maar landelijke thema’s terug. Het is een opgezette campagne vanuit het landelijke die gedropt wordt in de gemeente. Dat is opzet denk ik.” (Wethouder)

Samenvatting hoofdstuk 3

Volgens gemeentesecretarissen, raadsleden en wethouders manifesteert misleidende informatie zich in twee ‘soorten’ relaties: tussen burger en overheid en binnen de overheid. Wantrouwen schept daarbij een voedingsbodem voor het ontstaan ervan. Raadsleden kunnen de informatie van het college als misleidend ervaren, terwijl het omgekeerde ook kan voorkomen. Raadsleden die het college wantrouwen, betichten het college gemakkelijker van het verspreiden van misleidende informatie.

De onderwerpen waarop deze twee ‘soorten’ betrekking hebben, zijn voornamelijk lokale aangelegenheden en ze zijn vaak gerelateerd aan het handelen van lokale bestuurders en volksvertegenwoordigers. Landelijke en lokale thema’s kunnen echter niet altijd los van elkaar worden gezien: burgers vinden het lastig om de niveaus van politiek van elkaar te onderscheiden.

De misleidende informatie vanuit burgers richting de gemeente komt veelal via e-mails en sociale media bij de gemeenten terecht. Volgens wethouders is ook de gemeenteraad een plek waar misleidende informatie de gemeente binnenkomt: raadsleden zouden inwoners (te) snel geloven zonder eerst kritisch na te denken over de juistheid van de informatie.

Burgers die misleidende informatie verspreiden, zijn vooral in kleine gemeenten regelmatig bekend. Lokale media, en soms landelijke media, worden niet zozeer gezien als bewuste verspreiders van onjuiste informatie, maar meer als een katalysator in de verspreiding.

4 Omgang met misleidende informatie en gepercipieerde impact

Dit hoofdstuk ziet op de manieren waarmee men bij gemeente omgaat met misleidende informatie en welke impact misleidende informatie heeft. Allereerst komt aan bod of gemeenten beleid hebben geformuleerd ten aanzien van misleidende informatie. Vervolgens hoe gemeenten in de praktijk omgaan met misleidende informatie.

We halen uit dit onderzoek dat het omgaan met misleidende informatie grofweg afhangt van twee variabelen:

- 1 De veronderstelde **oorsprong van de misleidende informatie** (komt het via burgers bij de gemeente terecht, of gaat het om misinformatie die binnen de gemeentelijke politiek ontstaat?)
- 2 **Het kanaal** waarmee informatie bij de gemeente binnenkomt (is dit via juridische wegen zoals Woo-verzoeken of bezwaarschriften, of moties van raadsleden. Of komt de informatie op een manier bij de gemeente waarbij er een vrije keuze is om te handelen, bijvoorbeeld bij e-mails?)

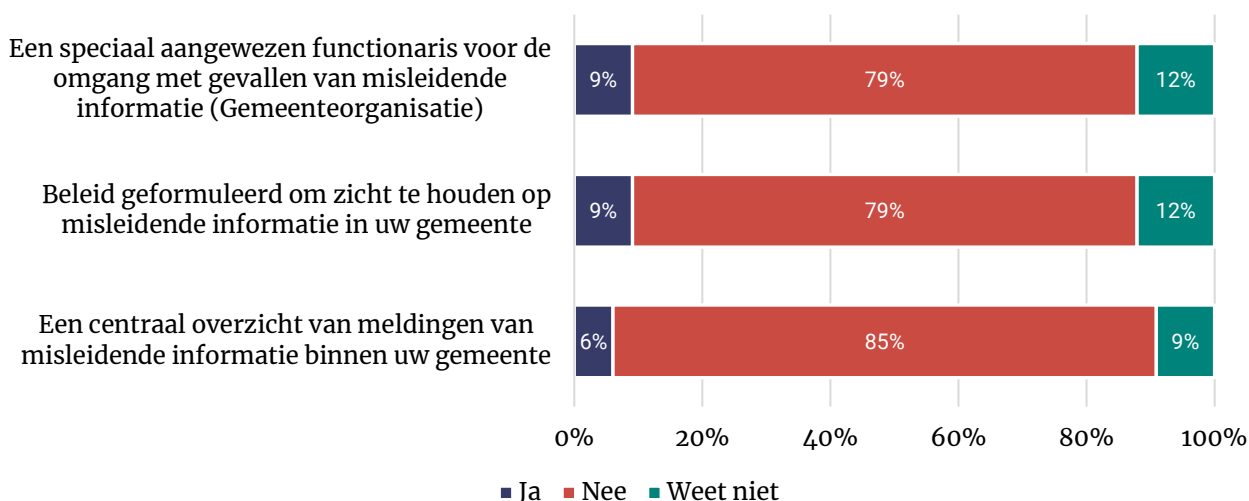
4.1 Beleid ten aanzien van misleidende informatie

Centrale coördinatie voor omgang misleidende informatie ontbreekt

Het overgrote deel van de gemeenten geeft aan dat er geen functionaris is voor de omgang met misleidende informatie, dat er geen beleid is geformuleerd om zicht te houden op misleidende informatie en ook geen centraal overzicht van meldingen van misleidende informatie binnen de gemeente is. Het beleid rondom misleidende informatie lijkt dus nog in de kinderschoenen te staan. Het gebrek aan centrale overzichten en interne communicatie maakt het tevens lastig om een échte inschatting te maken van de omvang van misleidende informatie.

Figuur 4-1 – Is er in uw gemeente...

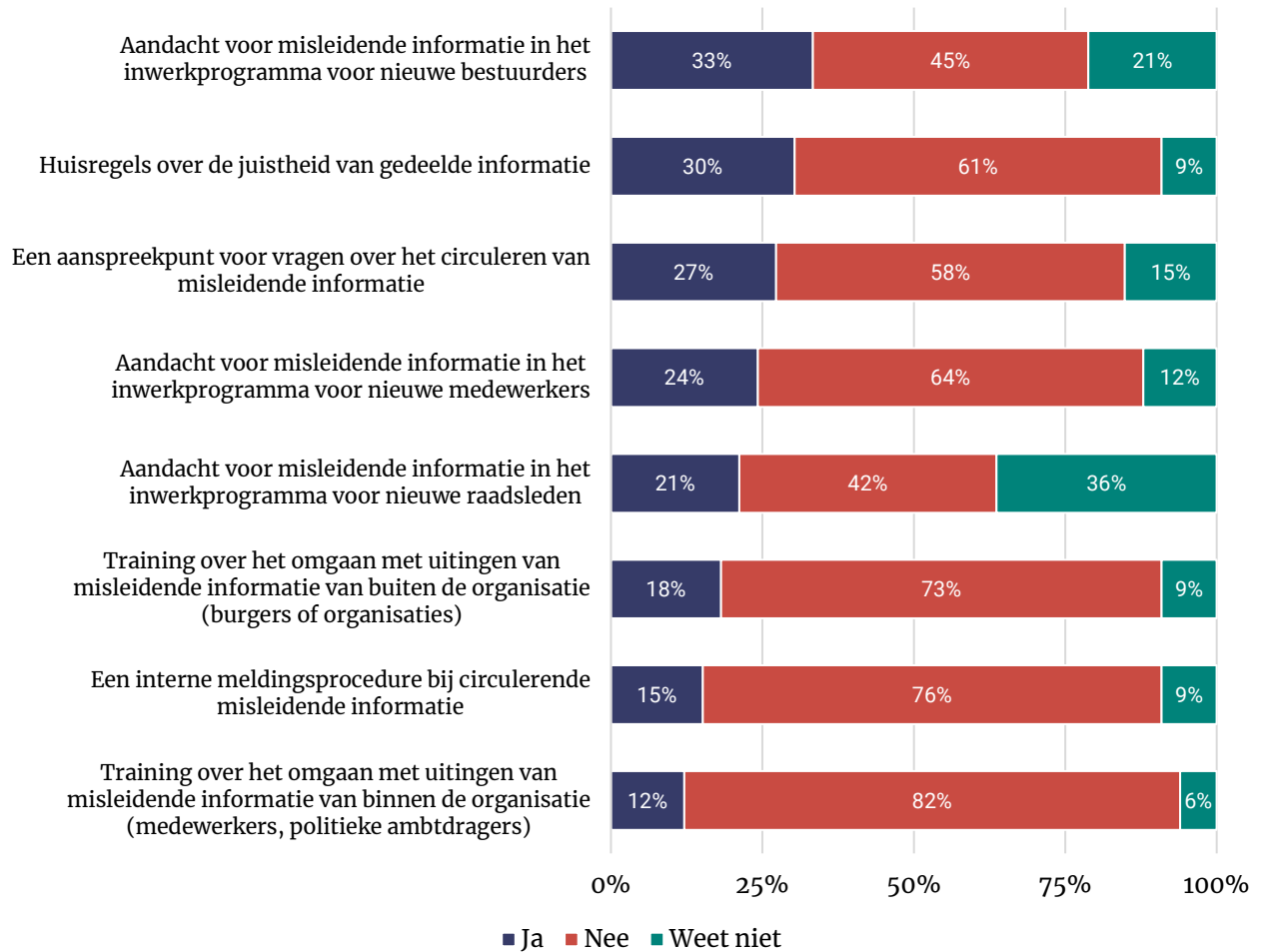
Basis: gemeentesecretarissen (n=33)

Daarnaast besteedt een minderheid van gemeenten op andere manieren aandacht aan misleidende informatie. Een derde van de secretarissen geeft aan dat er aandacht voor is in het inwerkprogramma van nieuwe bestuurders en dat er huisregels zijn over de juistheid van gedeelde informatie. Ongeveer een op zeven (15%) heeft een interne meldprocedure.

Figuur 4-2 - Manieren waarop er volgens gemeentesecretarissen aandacht is voor misleidende informatie

Basis: gemeentesecretarissen (n=33)

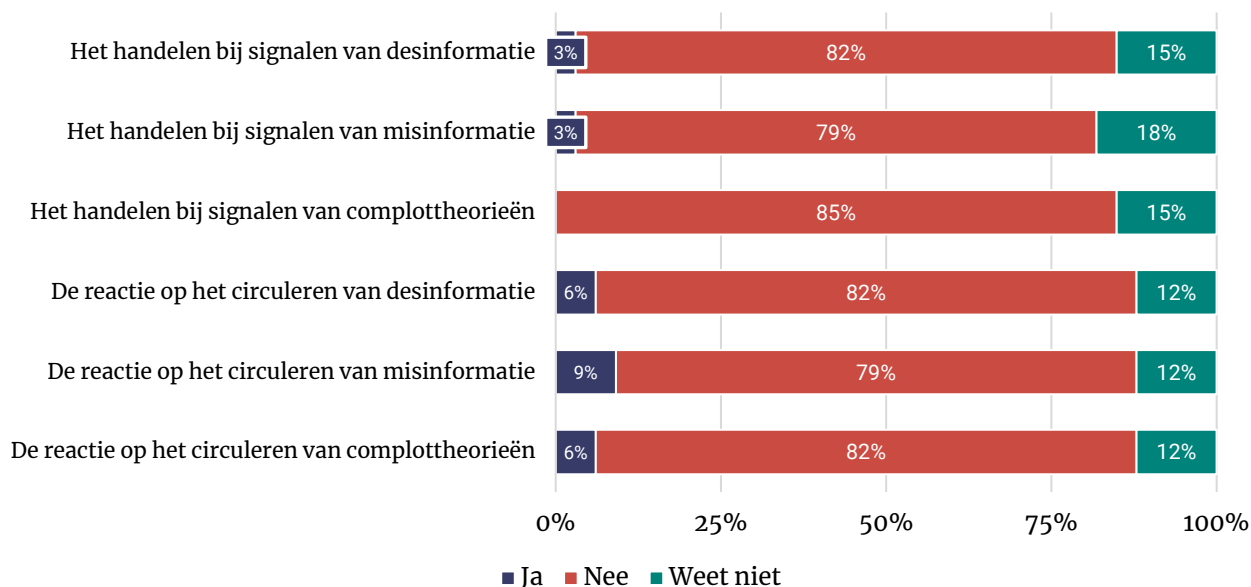

Nog nauwelijks protocollen voor omgang met misleidende informatie

Figuur 4-3 laat zien dat er volgens gemeentesecretarissen nog maar nauwelijks protocollen zijn voor de omgang met misleidende informatie. Een enkele gemeente heeft hierover iets op papier gezet. We stelden dezelfde vraag aan raadsleden en wethouders, en dat leverde hetzelfde beeld op (zie hiervoor hoofdstuk 6).

Figuur 4-3 - Bestaat er – voor zover u weet- binnen uw gemeente een protocol voor ..

Basis: gemeentesecretarissen (n=33)

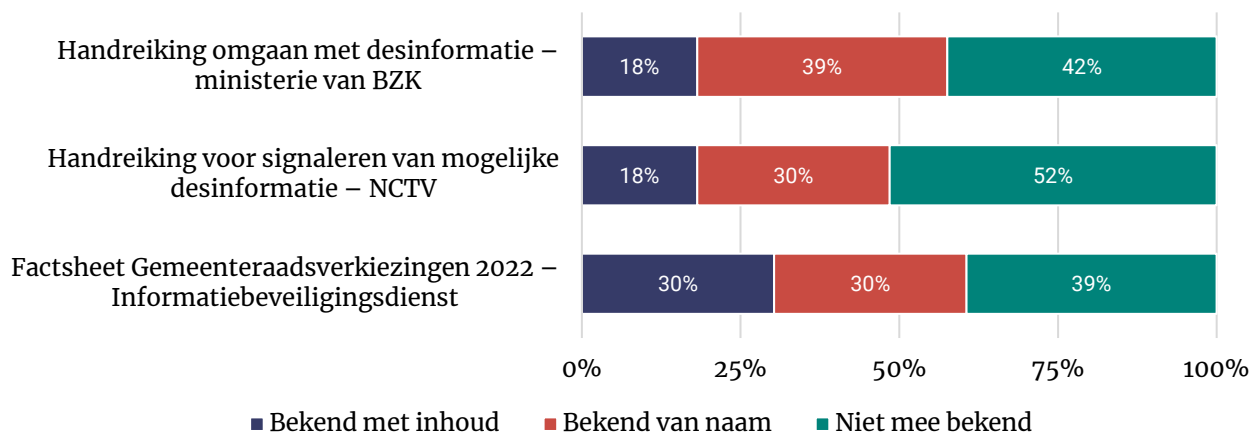

Ongeveer helft gemeentesecretarissen bekend met handreiking desinformatie

Ongeveer de helft van de gemeentesecretarissen is in enige mate bekend met bestaande handreikingen rondom het thema misleidende informatie. Zo kent 58 procent de handreiking ‘omgaan met desinformatie’ en 48 procent heeft op zijn minst gehoord van de handreiking ‘voor signalen van mogelijke desinformatie’.

Figuur 4-4 - Bekendheid met verschillende handreikingen

Basis: gemeentesecretarissen (n=33)

4.2 Omgang met misleidende informatie die via burgers bij de gemeente komt

Paragraaf 4.1 laat zien dat van een gestandaardiseerde werkwijze op dit moment geen sprake is. Welke werkwijzen hanteren de betrokkenen bij de gemeenten op dit moment wel? Om die vraag te beantwoorden is het belangrijk om onderscheid te maken in de wijzen waarop de misleidende informatie bij de gemeente binnenkomt.

4.2.1 Misleidende informatie via juridische procedures

Allereerst kan misleidende informatie bij gemeenten terecht komen via juridische procedures zoals Woo-verzoeken en bezwaarschriften. Genoemde voorbeelden gaan met name over complottheorieën waarbij inwoners zich grote zorgen maken. De gemeente is verplicht om dit soort verzoeken te behandelen, ook al vinden sommige gemeenteambtenaren dat het zinloos is. Daarbij geven ze aan dat er veel tijd en geld aan verloren gaat (zie ook paragraaf 4.4)

“[...] Wij hebben een keer een bewoner gehad die iets over geboortetrusts zei, ook een complottheorie. Dat de overheid op ieder persoon 1000 euro heeft geboekt en naar Amerika heeft gezonden. Als je 20 of 30 bent, word je doodverklaard en dan int de overheid het geld. Daar geloven mensen in, het punt is dat bestaat natuurlijk niet. Deze personen verwijzen naar informatie van de Belastingdienst, het is niet tegen te houden, het wordt een bezwaarzaak die door onze commissie bezwaarschriften moet worden behandeld. Juristen van de gemeente staan tegenover zo’n bewoner of hij al dan niet 1000 euro moet krijgen van de gemeente. Dan moeten we dat hele proces uitlopen, al slaat het nergens op en kost het de belastingbetaler minimaal een ton.” (Gemeenteambtenaar)

4.2.2 Keuze om te reageren

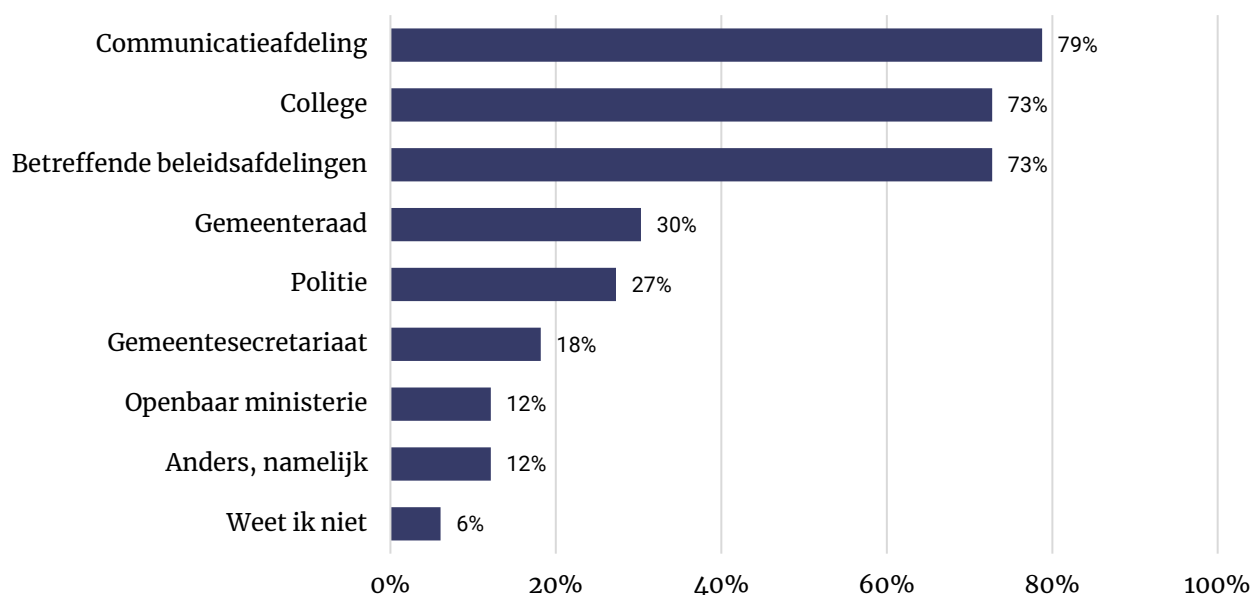
Wanneer misleidende informatie via niet-juridische wegen bij de gemeente komt, hebben de betrokkenen een vrije keuze om al dan niet te reageren. Een belangrijke constatering is dat hierin de omgang weinig eenduidig is en afhangt van de situatie. Figuur 4-5 laat bijvoorbeeld zien dat veel verschillende personen en afdelingen betrokken zijn als er sprake is van misleidende informatie. Meestal zijn dit de communicatieafdeling, het college (de portefeuillehouder) en de betreffende beleidsafdelingen. Het hangt dus af van het onderwerp van de misleidende informatie welke personen betrokken zijn bij de omgang.

De politie en het openbaar ministerie kunnen in beeld komen bij overleg in de driehoek, of wanneer er aangifte of melding is gedaan tegen een verspreider of bron. Zo geven twee van de gemeentesecretarissen, die vermoedelijk te maken hadden met desinformatie, aan dat er juridische stappen zijn ondernomen tegen de verspreiders. Het ging om aangifte (strafrechtelijk), civiele aansprakelijkheidstelling, en het eisen van een schadevergoeding.

Figuur 4-5 - Welke afdelingen worden in uw gemeente doorgaans betrokken wanneer sprake is van misleidende informatie?

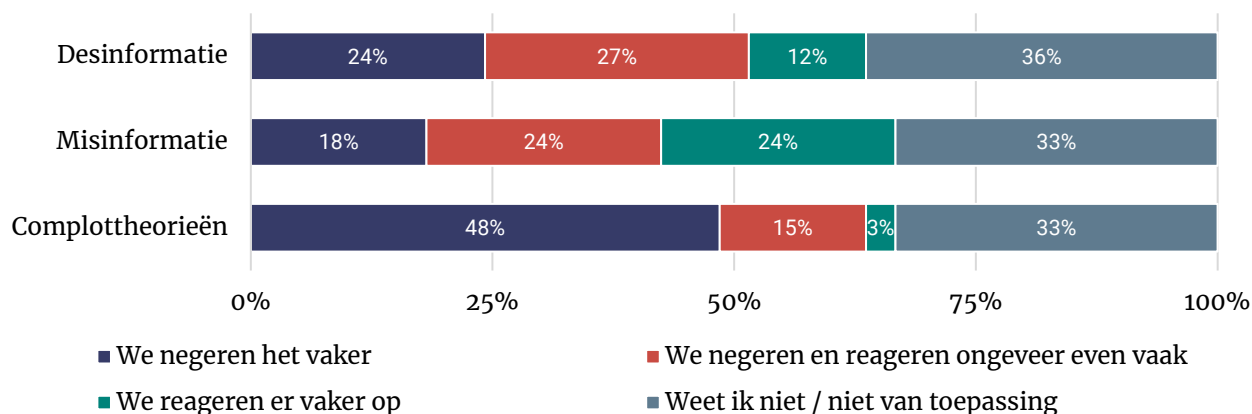
Basis: gemeentesecretarissen (n=33)

Ook op de vraag of gemeenten doorgaans reageren op misinformatie, desinformatie en complottheorieën, of dit eerder negeren, antwoordden de gemeentesecretarissen verschillend. Ze geven wel aan dat er vaker genegeerd wordt dan dat erop wordt gereageerd (figuur 4-6).

Figuur 4-6 - Hoe gaat uw gemeente doorgaans om met ...

Basis: gemeentesecretarissen (n=33)

De keuze om te reageren of te negeren is volgens de betrokkenen vooral afhankelijk van de vorm van misleidende informatie en de plek waar het terechtkomt.

*“Dat hangt af van de aard: complottheorieën komen we minder vaak tegen. Als het gaat om misinformatie en desinformatie reageren we altijd door recht te zetten.”
(Gemeentesecretaris)*

“Dat is maatwerk en bekijken we per keer. Op individuele brieven of verzoeken reageren we meestal. Op complotbrieven (e.d.) of ingevulde standaardformulieren reageren we nooit. Overigens worden deze laatste zogezegd "ter kennisgeving" aan de gemeente gestuurd.” (Gemeentesecretaris)

“Zover ik weet, is misleidende informatie (nog?) geen structureel probleem en is er geen vastgestelde handwijze hoe hier mee om te gaan. Dat betekent dat het aan de medewerkers/teams ligt hoe zij hier mee omgaan.” (Gemeentesecretaris)

Een reden om niet te reageren is dat een reactie of tegenargument over het algemeen weinig oplevert. Verspreiders hebben weinig of geen vertrouwen in de gemeentelijke politici, of in onderzoeksresultaten of wetenschappelijke bronnen. Veel verspreiders van misleidende informatie blijven volgens respondenten bovendien bij hun standpunt, onafhankelijk van wat anderen hen vertellen. Dit alles maakt het lastig om misinformatie en desinformatie tegen te gaan.

“Zij [verwijzing naar verspreider van desinformatie] zien zichzelf als bevestigd wanneer je hier met wetenschappelijke bronnen op reageert. Er is geen geloof meer in de wetenschap. Je kunt jezelf niet verdedigen met wetenschappelijke informatie.” (Gemeenteambtenaar)

“We proberen er veel aan te doen om inwoners meer te betrekken. Je gaat met mensen in gesprek. Er wordt altijd gezegd ‘raadsleden luisteren niet’. Maar niet je zin krijgen, is anders dan niet luisteren.” (Raadslid)

We praatten met de betrokkenen bij gemeenten verder over de omgang met misleidende informatie in de praktijk. Net zoals in hoofdstuk 3 beschrijven we per groep van actoren hoe zij ermee omgaan.

Hoe gaan raadsleden om met misleidende informatie?

Raadsleden gaan op wisselende manieren om met misleidende informatie die tot hen komt. Zo zijn er raadsleden die, volgens andere raadsleden, ieder signaal van onvrede onder burgers serieus nemen. Deze raadsleden benadrukken dat zij de burger vertegenwoordigen, en zich dus hard maken voor de zaken die bezorgde burgers bij hen aankaarten. Deze raadsleden zijn blij dat burgers bij hen komen met dit soort zaken, want dit helpt hen om misstanden aan de kaak te stellen.

Volgens andere raadsleden kan dit leiden tot het onbewust meevaren op mis- of desinformatie die vanuit burgers bij deze raadsleden terecht komt. Sommige raadsleden vinden dat de anderen hier kritischer op mogen zijn.

“Als raadslid moet je oppassen dat je niet meteen meegaat met de beleving van de burger. Als je iets meer gaat nadenken dan denk je van ‘ja, je kunt iets als heel erg naar ervaren terwijl anderen niks merken.’ We hebben maandelijks een raadscafé waar inwoners vragen kunnen stellen. Je merkt vaak dat kennis [bij inwoners] ontbreekt. Wat je als raadslid hoort, dat sla je op. Dat neem je mee in je gedachtegang. Soms zijn het onmogelijkheden.”

“Politiek heeft de neiging om als 3 inwoners iets zeggen te denken dat die 3 inwoners opeens alle inwoners vertegenwoordigen. Dat is denk ik wel iets wat het gevoeliger maakt voor desinformatie, dat de groep die zich laat horen vaak niet de groep is die gelijk heeft, maar de groep is die bang is of vanuit een soort emotie komt praten, en dat het wel heel verleidelijk is om daarnaar te luisteren.”

Vanuit de visie van enkele raadsleden is het belangrijk om informatie vanuit burgers eerst te laten bezinken, daarna te beoordelen en pas vervolgens met een antwoord of actieplan te komen. Deze werkwijze kan echter bemoeilijkt worden als burgers een antwoord ‘eisen’ en daar dreigementen aan toevoegen (‘als u nu niet reageert, dan ga ik de krant schrijven’). Het gevaar van direct reageren is volgens een raadslid overhaast antwoorden of beslissingen nemen die mis- of desinformatie juist in stand houden.

Een andere manier om met misleidende informatie om te gaan is om wel te luisteren naar het verhaal maar er niet op te handelen. Een aantal raadsleden kiest voor deze strategie om de burger te laten weten dat hij/zij luistert en de boodschap heeft gehoord.

“Ik probeer daar serieus op te reageren en ik stop er veel tijd in. Niet om mensen op andere gedachten te brengen maar om te laten weten dat ik het heb gelezen met belangstelling. Ik wil graag weten waarom mensen zo denken. Het komt voort uit oprechte bezorging. Je moet dat serieus nemen. Die mensen hebben ook recht van spreken.”

Als het gaat om het willen bestrijden van misleidende informatie reflecteert een raadslid ook nog op haar eigen rol. Ze beredeneert dat raadsleden zich misschien niet moeten mengen in discussies die (online) gevoerd worden onder burgers omdat sociale media platformen zijn waar burgers de mogelijkheid hebben om hun standpunten te uiten, terwijl zij dit al kan doen in de raadszaal. Ze zegt:

“...En misschien moet je dat ook gewoon laten aan je achterban en aan de inwoners. En moet je je daar helemaal niet zo in mengen? Ik heb al heel veel platformen om te zeggen wat ik vind. En ik kan al heel makkelijk daar mijn invloed mee uitoefenen.”

Hoe gaan wethouders om met misleidende informatie?

Wethouders ervaren het als vaak als een onbegonnen zaak om met misleidende informatie van burgers om te gaan. Het wantrouwen van burgers zorgt er volgens hen voor dat een dialoog niet meer mogelijk is. Wethouders proberen zichzelf en de raad zo goed mogelijk te informeren over wat in hun ogen de feiten zijn, zodat ze in de gemeenteraad kunnen onderbouwen waarom iets misleidende informatie is. Ze hebben echter niet altijd genoeg tijd om zichzelf en raadsleden van alle juiste informatie te voorzien.

Hoe gaan ambtenaren om met misleidende informatie?

Gemeentesecretarissen geven aan dat sommige gemeenteambtenaren de democratische verplichting voelen om op uitspraken van burgers te reageren. Wanneer ambtenaren in gesprek gaan, is het doel om de relatie met de inwoners te behouden, om te zoeken naar verbinding of om tot een oplossing te komen.

“Hoe begin je een gesprek met iemand die jou wantrouwt, hoe betrek je mensen voordat je ingrijpende dingen gaat besluiten? Dat is niet altijd makkelijk, maar als gemeente wel heel belangrijk.”

In andere gevallen voelt het gesprek aangaan als zinloos. De gemeentesecretarissen zien dan dat het presenteren van feiten niet meer helpt en ze schatten in dat de relatie niet meer hersteld kan worden. In die gevallen wordt de misleidende informatie genegeerd (door het ambtelijk apparaat).

“De uitingen van wantrouwen slingeren versnipperd rond binnen de gemeente, we weten niet goed wat we moeten doen. Laatst kreeg ik een geregistreerde brief binnen gericht aan de burgemeester met juridisch gebrabbel: ‘ik zeg het vertrouwen in de gemeente op, ik betaal geen belastingen meer, ik hoef geen reactie, het is ter kennisgeving’. Ik vroeg het na bij burgerzaken en toen bleek dat we er al meer dan 100 hadden ontvangen. Op een populatie van 6700 vind ik dat vrij fors. Deze mensen zijn zover afgedaald in hun bubbel, hun fabeltjesfuk dat ze een gestandaardiseerde brief sturen voor 30 euro met een vingerafdruk en geen handtekening, want dat is een ‘overheidsdingetje’. Wij doen daar niets mee, maar dat zijn wel mensen die zich zogenaamd afsluiten van het systeem. Dit gaat over mensen die een onherstelbaar wantrouwen hebben tegen de overheid. Die erkennen de overheid niet, laat staan een ambtenaar. Het heeft geen zin om daar waarheidsvinding tegenover te zetten of het gesprek aan te gaan.” (Gemeenteambtenaar)

Omdat er weinig tot geen protocollen zijn, is de reactie op de misleidende informatie afhankelijk van de ambtenaar bij wie het binnenkomt: reageren of negeren. Vooral bij kleine gemeenten staat er niets vast. Grote gemeenten hebben soms wel iemand die hierin is gespecialiseerd en/of hebben een team ontwikkeld dat zich bezighoudt met de omgang van misleidende informatie.

“Wij hebben een projectteam polarisatie opgericht en daar bespreken we dit [verwijzing naar misleidende informatie] soort thema’s. We gaan niet individueel achterhalen wie deze ideeën delen. Wat kunnen we hier mee? Hoe kunnen we hierop reageren? Wat is onze positie? Het team bestaat onder andere uit communicatiemedewerkers, beleidscollega’s op veiligheid, mensen op wijkniveau, om te toetsen of het alleen in de online bubbel leeft of ook in de supermarkt. Zo proberen we tot een antwoord of advies te komen. Vaak laten we het ook gaan, want het is zo ongrijpbaar, want wat ga je onder zo’n post plaatsen. Als iemand al zo is ingegraven, is dat heel moeilijk. Soms kan je wel iets meegeven aan bestuurders, zo kun je wel reageren om geen olie op het vuur te gooien.” (Gemeenteambtenaar)

De criteria om wel te reageren zijn nu vaak gebaseerd op al bestaande protocollen, bijvoorbeeld over het omgaan met online haat en bedreigingen.

4.3 Omgang met misleidende informatie die speelt tussen raadsleden of tussen raadsleden en college

Als raadsleden vermoeden dat er sprake is van misleidende informatie in het college stellen ze zich kritisch op tegenover hen. Ze zetten naar eigen zeggen ‘vraagtekens bij het handelen van het college’. Ze vinden dit handelen een kwalijke zaak. Het verstoort volgens hen het functioneren van het bestuur. De raadsleden kunnen de door hen opgevallen vormen van misleidende informatie aankaarten in debatten en in moties. Dit zijn echter vaak debatten zonder bevredigend eindresultaat. Een raadslid omschrijft het als een ‘welles-nietes’-discussie: discussies waarbij elke betrokkene zijn eigen waarheid als feit aandraagt en meestal niet bereid is om zijn mening bij te stellen.

Als raadsleden misleidende informatie naar voren brengen volgens collegeleden, gaan wethouders daar op verschillende manieren mee om. Een wethouder vertelt dat het college onderling heeft afgesproken om een bepaald raadslid aan te horen, maar er niet op te reageren:

“Wij merken dat feitelijke weerstand geven [tegen sommige raadsleden] niet werkt. Dus hebben we met het College afgesproken: we gaan het negeren. We gaan ze geen extra brandstof geven. Ze hebben spreektijd, prima, als het om klimaat gaat in dit geval, ik negeer de opmerkingen en ga gewoon door.”

Een andere wethouder reageert: *“Je hebt dus al besloten om als College een beslissing te nemen die je eigenlijk niet mag nemen, namelijk niet luisteren naar je Raad. Het is een volksvertegenwoordiger die verkozen is. Wij hebben niets anders te doen in de basis als wethouders om die Raad te dienen, en te luisteren en uit te voeren wat daar besloten wordt.”*

Niet iedere wethouder is het dus eens met het handelen van andere wethouders. Dit heeft met name te maken met de rol die sommige wethouders voor zichzelf weggelegd zien; het uitvoeren van door de gemeenteraad gemaakte besluiten.

Andere wethouders kijken hier anders tegenaan. Zij benoemen dat zij wel naar hun raad “luisteren, vragen beantwoorden, maar niet langer actief ingaan op principediscussies”. Het is een dilemma voor wethouders hoe ze om dienen te gaan met misleidende informatie in de raad, omdat ze in de spagaat zitten tussen persoonlijke gevoelens en professionele plichten.

4.4 Impact van misleidende informatie

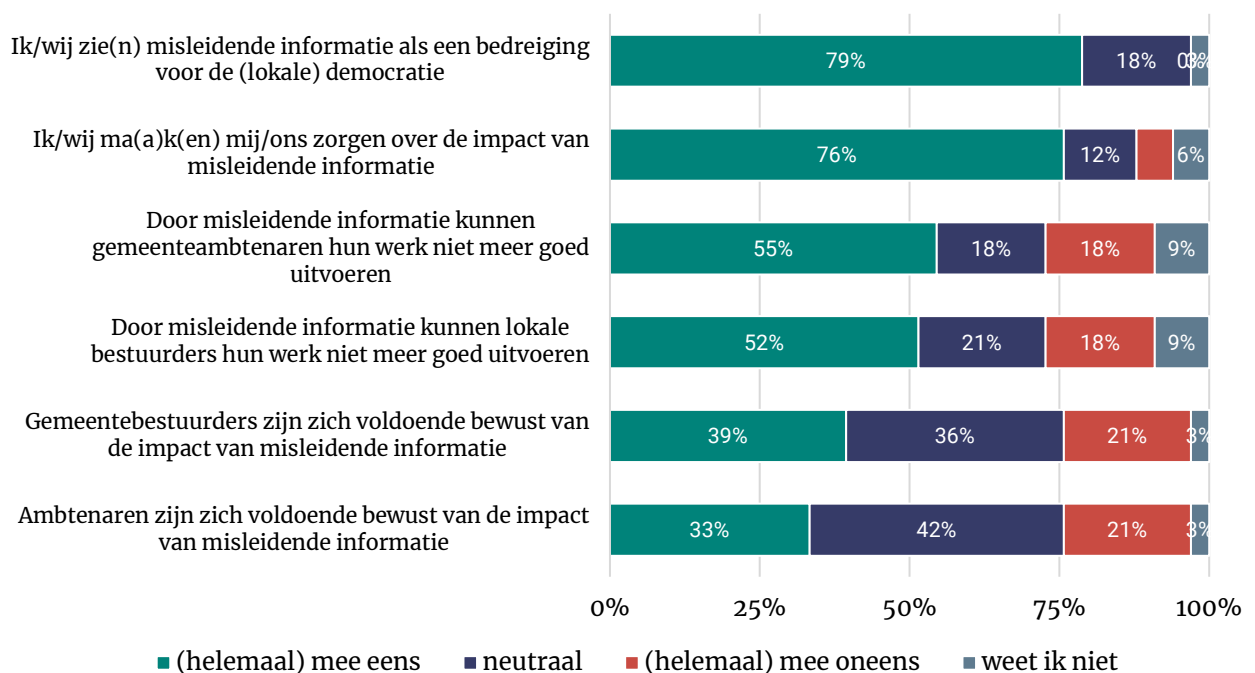
In de hierboven beschreven hoofdstukken en alinea’s blijkt dat misleidende informatie zich op uiteenlopende wijzen manifesteert en dat gemeenteambtenaren en politici er op verschillende wijzen mee omgaan. Maar in hoeverre zien deze betrokkenen misleidende informatie als een probleem, en in welke mate en op wat voor manier heeft het impact op het werk wat ze doen?

Betrokkenen bij gemeenten maken zich zorgen om impact misleidende informatie

Figuur 4-7 laat zien dat gemeentesecretarissen zich veel zorgen maken over de impact van misleidende informatie, en dat zij het als een bedreiging zien voor de (lokale) democratie. Dit geldt ook voor raadsleden en wethouders (zie hoofdstuk 6). Daarbij vindt de helft dat door misleidende informatie het werk van lokale politici en ambtenaren wordt bemoeilijkt. Wethouders en raadsleden zelf ervaren dit nog sterker: 70 procent van de raadsleden vindt dat het werk moeilijker wordt en dit geldt tevens voor 68 procent van de wethouders (zie hoofdstuk 6). Over de vraag of gemeentebestuurders en ambtenaren zich ook voldoende bewust zijn van deze impact zijn de meningen van gemeentesecretarissen verdeeld. Vier op de tien (39%) vinden van wel, en twee op de tien (21%) vinden van niet.

Figuur 4-7 - Antwoord op stellingen over de impact van misleidende informatie

Basis: gemeentesecretarissen (n=33)

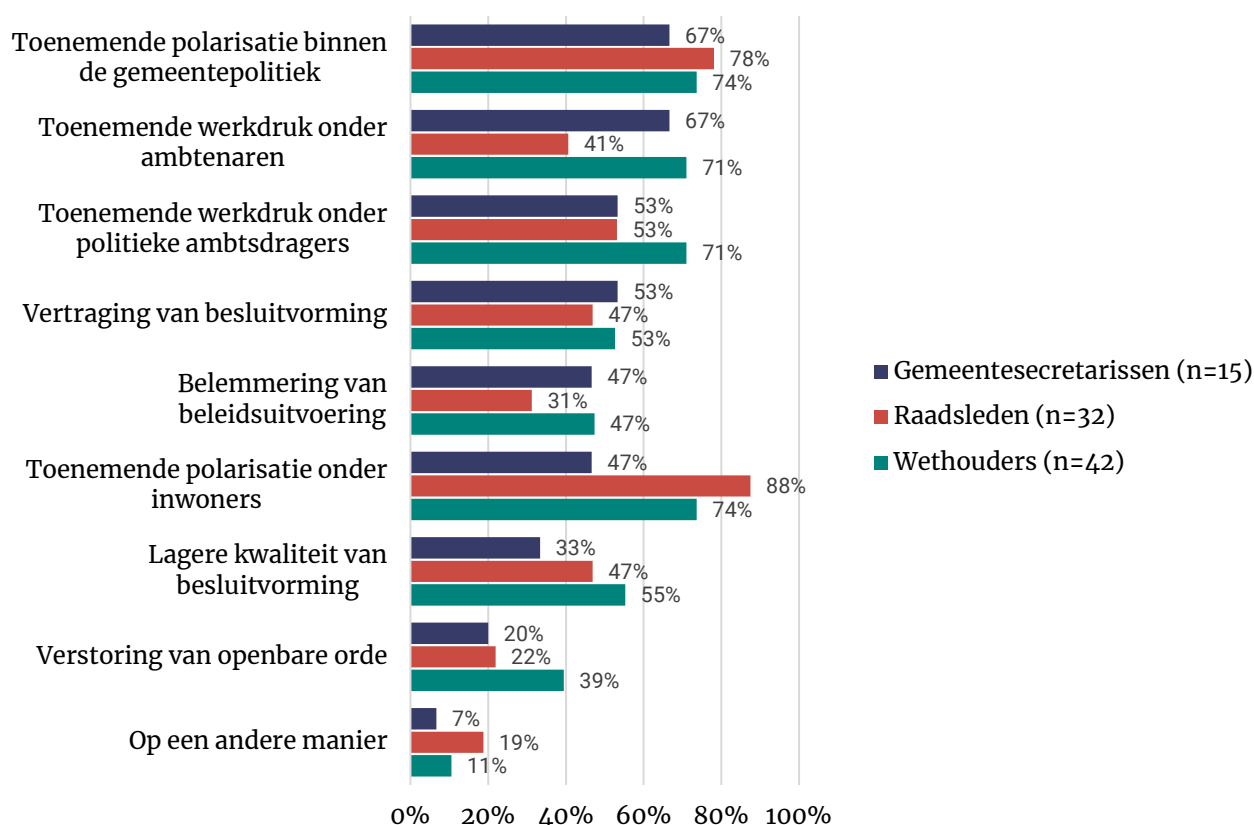

Misleidende informatie kan op meerdere gebieden impact hebben

Misleidende informatie kan op uiteenlopende manieren impact hebben op politiek en samenleving. Politieke ambtsdragers en gemeentesecretarissen zien vooral toenemende polarisatie onder burgers en binnen de gemeentepolitiek (figuur 4-8 en 4-9). De samenhang met polarisatie in de samenleving wordt vooral door raadsleden en wethouders gesignaleerd. Daarnaast hebben misleidende informatie en desinformatie impact op werkdruk en op kwaliteit van de besluitvorming. Het blijkt dat de veronderstelde impact van misinformatie, desinformatie en complottheorieën niet veel van elkaar verschillen (zie hiervoor hoofdstuk 6).

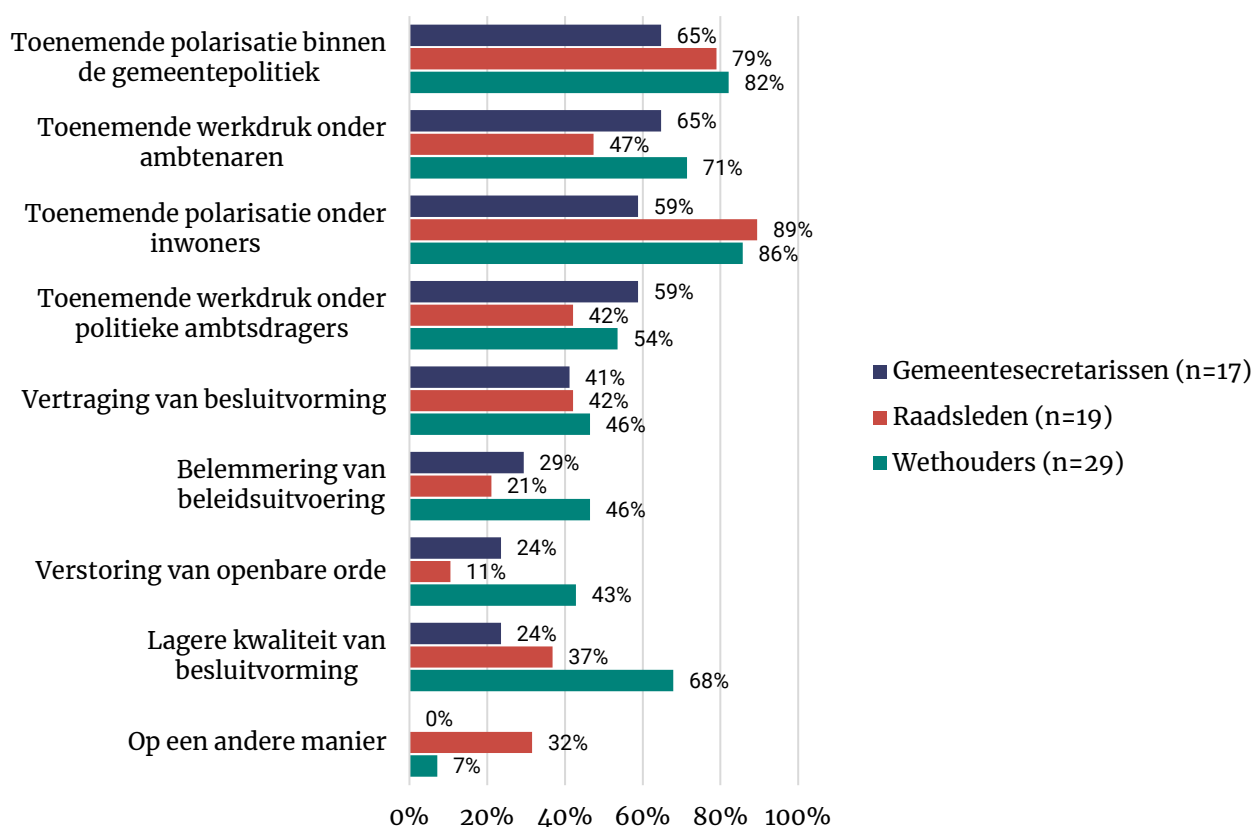
Figuur 4-8 - Gepercipieerde impact van misinformatie (enigszins, veel of heel veel impact)

Basis: gemeentesecretarissen, raadsleden en wethouders die vermoedelijk met misinformatie te maken hadden in het afgelopen jaar.

Figuur 4-9 - Gepercipieerde impact van desinformatie (enigszins, veel of heel veel impact)

Basis: gemeentesecretarissen, raadsleden en wethouders die vermoedelijk met desinformatie te maken hadden in het afgelopen jaar.

Polarisatie binnen de gemeente en onder inwoners

Met name wethouders ervaren dat extreme gedachten en de daar soms bijbehorende misleidende informatie (in plaats van feiten) een voedingsbodem zijn voor polarisatie in de samenleving. Gemeenteambtenaren herkennen de toename van polarisatie in de samenleving en zien dit vooral terug op sociale media. Het is een reden voor sommige gemeentes geweest om een polarisatieteam aan te stellen die dit monitort (zie hoofdstuk 3). Een voorbeeld van hoe polarisatie zich uit in de gemeente komt van een gemeenteambtenaar:

“Laatst hadden we een protest in de raadzaal en werden we gebeld: we komen er nu aan met 50 trekkers [...] De bedreigingen waren echt ordinair. De koffiebekers werden midden in de raadzaal geflikkerd, er werden hooibalen naar binnen gegooid en een giertank geleegd op de stoep voor het gemeentehuis. Wat willen we hier mee met z’n allen? Sommige mensen hadden kinderen bij zich, dat is dus hun voorbeeld voor de toekomst. Ik heb alle begrip voor emoties, maar niet op de ordinaire manier waarop dit gebeurde.”
(Gemeenteambtenaar)

Verder zien wethouders dat extreme gedachten zorgen voor polarisatie in de gemeenteraad. Raadsleden zelf gebruiken voor de tegenstellingen in de raad niet het woord ‘polarisatie’, maar ze zien wel dat er partijen tegenover elkaar staan en dat partijen elkaar naar beneden proberen te halen.

“Je ziet dat kleine groepen, eenlingen, heel erg de neiging hebben om een extreme mening te hebben en die voor het voetlicht te krijgen. De algemene mening wordt wel beïnvloed door enkelingen op sociale media. Ook de verhoudingen in de gemeenteraad worden daardoor tegengesteld.” (Wethouder)

Ongewenste praktische effecten

De impact van misleidende informatie die gemeenteambtenaren, raadsleden en wethouders signaleren gaat in de eerste plaats over verlies van tijd: het omgaan met misleidende informatie kost veel tijd en daarmee (belasting)geld. Gemeenten hebben de capaciteit – met name in kleine gemeente – niet om hier naast hun andere werkzaamheden nog meer energie in te investeren.

“Het kost zoveel energie en tijd. Dan zijn we als ambtenaren, wethouders en de burgemeester, middagen aan het bellen met mensen uit die wijken om het te sussen.” (Gemeenteambtenaar)

In de tweede plaats is er impact op besluitvorming en uitvoering. Men ziet een ontwikkeling in een alsmaar meer juridisch ingestelde samenleving. Het aantal bezwaarschriften en Woo-verzoeken neemt toe. Ook dit zorgt voor verlies van tijd, omdat de verzoeken soms als zinloos worden gezien (bijv. wanneer deze op complottheorieën zijn gebaseerd; zie hoofdstuk 4).

“Mensen dienen veel sneller een Woo-verzoek of bezwaar in. Of stappen zelfs naar de rechter of dreigen daarmee.” (Raadslid)

Een raadslid ziet verder dat misleidende informatie discussies vertroebelt en “dat je daardoor niet meer zuiver tot een oordeel kan komen”. Andere raadsleden omschrijven hetzelfde probleem. Door de veelheid aan informatie en presentatie van ‘feiten’ die soms elkaar tegenspreken wordt het voor een raadslid haast onmogelijk om te bepalen wat waar is en wat niet. Zoals een raadslid het verwoordt: “wij zijn ook maar leken”.

Wethouders benadrukken tot slot dat verspreiding van misleidende informatie in de gemeenteraad een belemmering kan zijn voor het functioneren van het bestuur. Wethouders reageren verschillend op raadsleden die volgens hen verantwoordelijk zijn voor het verspreiden van misleidende informatie. Dit varieert tussen het aangaan van een dialoog gebaseerd op tegenargumenten tot het negeren van misleidende informatie, bijvoorbeeld in debatten. Maar opnieuw leeft onder hen vooral het gevoel van het verlies van kostbare tijd.

Emotionele effecten

Verder ondervinden sommige wethouders en gemeentesecretarissen emotionele effecten: de stroom van wantrouwen van burgers, persoonlijke aantijgingen en bejegeningen en misleidende informatie zorgen ervoor dat hun werk vaak niet meer leuk en dankbaar is, ondanks hun goede bedoelingen. Ze verliezen het plezier in hun werk en merken dat ook bij hun collega's.

“Het wordt als ambtenaar, of als burgemeester of als wethouder een ondankbare baan op sommige momenten. Veel mensen hebben een passie om voor de publieke zaak te werken, maar daar moet je steeds meer voor over hebben. Mensen gaan liever in het bedrijfsleven werken, in plaats van al die shit over je heen te krijgen.” (Gemeenteambtenaar)

Samenvatting hoofdstuk 4

De meeste gemeenten hebben geen vastgesteld beleid of protocollen voor de omgang met misleidende informatie. Ook de verschillende handleidingen rondom dit thema genieten nog geen algemene bekendheid. Als de misleidende informatie niet via juridische procedures (bijv. Woo-verzoeken) binnenkomt, is er een keuze om te reageren of om het te negeren. Deze keuze is op dit moment, vanwege het gebrek aan procedures, voornamelijk afhankelijk van het onderwerp en de persoon bij wie het terechtkomt. In de omgang zijn vaak de communicatieafdeling, het college (de portefeuillehouder) en de betreffende beleidsafdelingen betrokken. Geïnterviewden benadrukken dat een gebrek aan vertrouwen in overheid en wetenschap het reageren op misleidende informatie bemoeilijkt; omdat de reactie vaak niet geloofd wordt. Dit kan leiden tot een vicieuze cirkel waarbij de verspreider uiteindelijk bij diens standpunt blijft. In enkele gevallen wordt er opgetreden tegen de verspreider van misleidende informatie, bijvoorbeeld door middel van strafrechtelijke vervolging of aansprakelijkheidstelling. Dit lijkt echter geen algemene praktijk.

Als raadsleden vermoeden dat er sprake is van misleidende informatie *in het college* stellen ze zich kritisch op tegenover hen. Wethouders gaan verschillend om met misleidende informatie die volgens hen verspreid wordt door *raadsleden*. Sommigen reageren op vragen, anderen horen slechts aan.

Misleidende informatie heeft volgens gemeentesecretarissen, raadsleden en wethouders zowel impact op het functioneren van het ambtelijk apparaat en gemeentebestuur, als op hun eigen gemoedstoestand. Men maakt zich zorgen over toenemende polarisatie in de samenleving en binnen de lokale politiek als gevolg van misleidende informatie. Dit uit zich bijvoorbeeld in zichtbaar gespannen verhoudingen binnen het gemeentebestuur. Ook zien de betrokkenen dat er veel (kostbare) tijd verloren gaat in het omgaan met misleidende informatie. De werkdruk neemt toe en de kwaliteit van besluitvorming komt in sommige gevallen onder druk te staan.

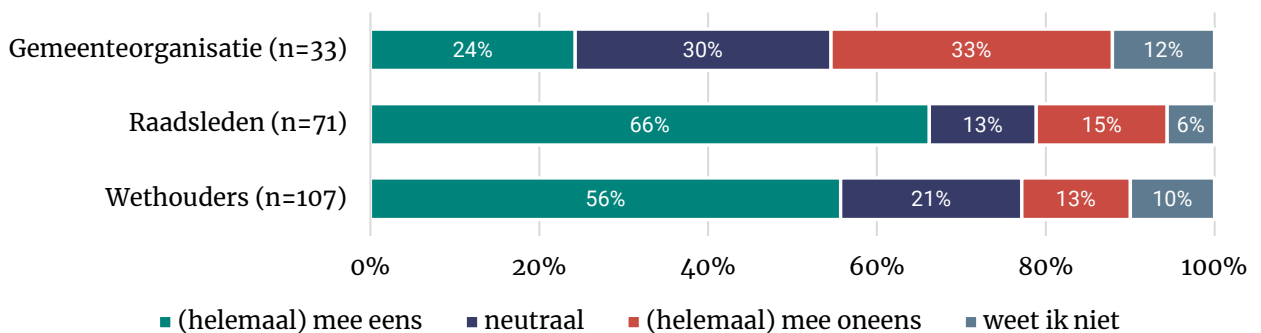
5 Ondersteuningsbehoefte

Het laatste inhoudelijke hoofdstuk gaat in op de ondersteuningsbehoefte van gemeenten in relatie tot de omgang met misleidende informatie. Eerst bekijken we hoe gemeenten aankijken tegen hun al bestaande expertise op dit thema. Vervolgens gaan we in op welke gebieden zij ondersteuning kunnen gebruiken.

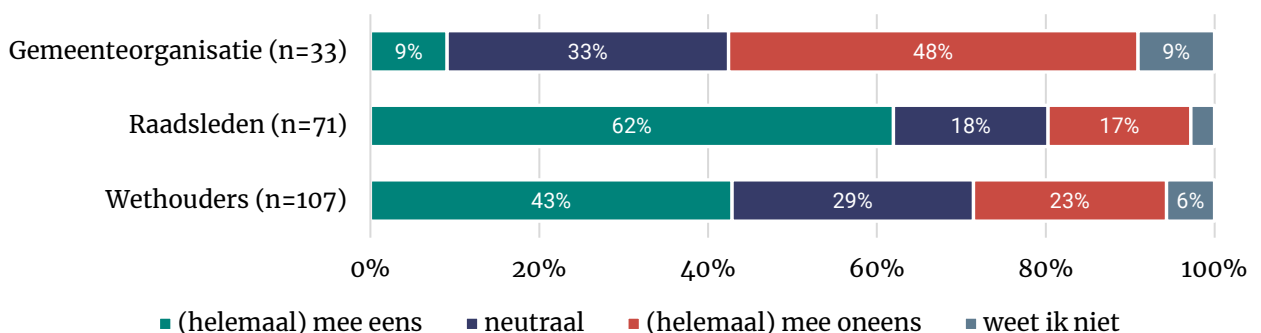
5.1 Bestaande expertise op thema misleidende informatie

Het merendeel van de raadsleden en wethouders zegt over voldoende expertise te beschikken om met misleidende informatie om te gaan (Figuur 5-1). Op ambtelijk niveau ligt dit iets anders: een kwart van de gemeentesecretarissen zegt dat dit het geval is. Daarnaast voelen met name raadsleden en in iets mindere mate wethouders zich goed voorbereid op misleidende informatie. Ook hier is er een verschil tussen het politiek-bestuurlijk en het ambtelijk niveau. De helft van de gemeentesecretarissen (48%) zegt niet goed voorbereid te zijn (Figuur 5-2).

Figuur 5-1 - Ik/wij beschik(ken) over voldoende expertise om goed om te gaan met (vermoedens van) het circuleren van misleidende informatie

Figuur 5-2 - Ik/wij voel(en) mij/ons voldoende voorbereid op misleidende informatie

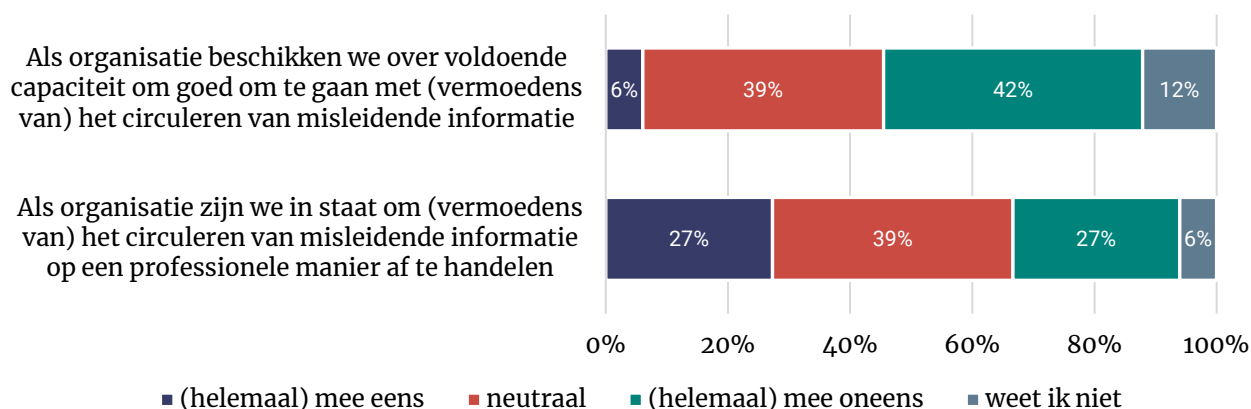

Dit resultaat valt mogelijk te verklaren vanuit de interviews. Sommige raadsleden gaven aan veel steun te ervaren vanuit collega's en hun naastenkring bij de omgang met misleidende informatie. Wethouders gaven daarnaast tijdens de focusgroep aan dat zij zelf veelal op de hoogte zijn van actuele complottheorieën, terwijl dit bij hun collega-wethouders volgens hen niet altijd het geval is (derde persoonseffect).

Uit figuur 5-3 blijkt dat er volgens gemeentesecretarissen capaciteitsproblemen zijn en een gebrek aan expertise om met misleidende informatie om te gaan. Slechts 6 procent van de secretarissen zegt over voldoende capaciteit te beschikken om met het circuleren van misleidende informatie om te gaan.

Figuur 5-3 - In hoeverre bent u het eens met de stellingen?

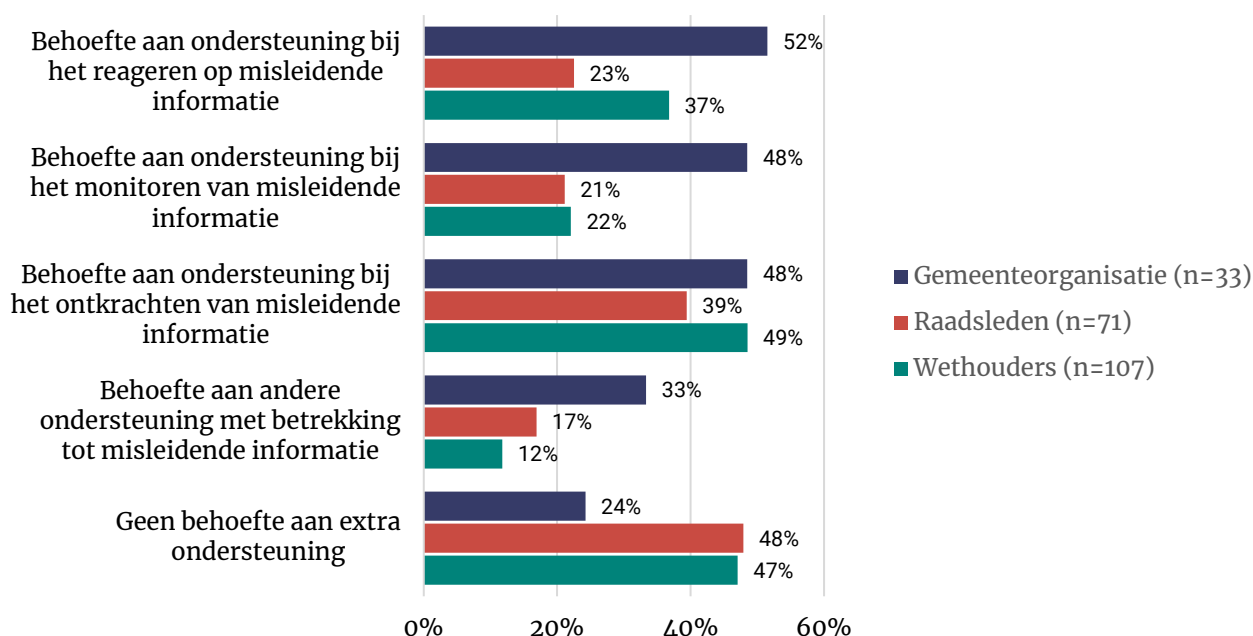
Basis: gemeentesecretarissen (n=33)

5.2 Ondersteuningsbehoeften

De ondersteuningsbehoefte die gemeentesecretarissen met name hebben, gaan over hulp bij het reageren op misleidende informatie en het monitoren ervan (Figuur 5-4). Deze behoefte is minder sterk aanwezig onder raadsleden en wethouders. Wel noemen alle drie de groepen ondersteuning te willen bij het ontkrachten van misleidende informatie.

Figuur 5-4 - Heeft uw gemeente aanvullende behoeften met betrekking tot de omgang met misleidende informatie?

Het ontcrachten zit hem met name in het voeren van een preventieve aanpak. Gemeentesecretarissen willen voorbereid worden op hoe ze incidenten van misleidende informatie kunnen voorkomen en ze willen handelingsperspectieven om, wanneer er sprake van is, misleidende informatie echt aan te pakken. Concreet lijkt er behoefte te zijn aan

- 1) hulp bij het kunnen herkennen van complotten en ondermijningsprocessen;
- 2) instrumenten, protocollen en trainingen;
- 3) informatie- en kennisdeling tussen gemeenten en een algemeen beschikbaar document met alle complottheorieën die in omloop zijn;
- 4) de mogelijkheid tot onafhankelijk advies.

Herkenning van complotten en ondermijningsprocessen

De kennis en vaardigheden die men bij zichzelf en bij collega's mist, vertaalt zich in een behoefte aan ondersteuning op het vlak van educatie en informatieverstrekking. Allereerst zal er dan moeten worden ingezet op het kunnen herkennen van misleidende informatie.

“Het is belangrijk dat je zelf geïnformeerd bent, dat is het beste wapen. Dat je ook complottheorieën en ondermijningsprocessen herkent”. (Wethouder)

Instrumenten, protocollen en trainingen ontwikkelen

Gemeenteraadsleden en wethouders zien als het gaat om ontwikkelen van trainingen een rol weggelegd voor het Rijk. Voorbeelden die genoemd worden zijn een training ‘omgaan met complotdenkers’, en een training ‘interpreteren van wetenschappelijk onderzoek’.

Eenzijds wil men aan de eigen kennis van bestaande complottheorieën werken, anderzijds heeft men behoefte aan praktische handvatten voor de omgang met misleidende informatie. Het laatste voorbeeld (‘interpreteren van wetenschappelijk onderzoek’), kan volgens een raadslid helpen bij het voorkomen van misleidende informatie. Zo loop je namelijk minder risico op het verkeerd interpreteren van onderzoeksresultaten, en gebruik je als gevolg minder snel foutieve informatie in een dialoog (bijv. raadsvergadering, informatiebijeenkomst, gesprek met inwoners). Bovendien vindt men het belangrijk dat complottheorieën niet worden genormaliseerd; een kritische blik is noodzakelijk om dit doel te kunnen bereiken.

“Hoe lees je nou cijfers uit wetenschappelijke bronnen? Wat zeggen deze resultaten eigenlijk? En hoe zorg je ervoor dat je niet zegt ‘Oh, maar er zit een interval op van 5%, dus de informatie is niets meer waard.’ Ik denk dat dat is wel iets is wat ik heb gemist in het inwerkprogramma. Het zou wel kunnen helpen. Het zou iets kunnen zijn waardoor mensen iets meer zicht krijgen op het feit dat de werkelijkheid complexer kan zijn dan dat het lijkt.” (Raadslid)

Landelijk overleg over onderwerpen en bewustwording

Verder denken de betrokkenen dat meer informatie- en kennisdeling tussen gemeenten nuttig kan zijn. Dit kan bijvoorbeeld in de vorm van een algemeen beschikbaar document met alle misleidende informatie en complottheorieën die zowel op landelijk als lokaal niveau in omloop zijn.

Daarnaast zien politieke ambtsdragers en ambtenaren het als grote meerwaarde om met collega's te praten over incidenten. Dit kunnen collega's zijn zoals andere raadsleden, de burgemeester, de griffier, ambtenaren, maar ook personen uit hun persoonlijke omgeving en/of experts op een bepaald gebied.

“Los van hoe we kunnen omgaan met misleidende informatie is met name kennisdeling belangrijk. Wij hebben te maken met gemeente-overstijgende complottheorieën, die we nu vaak negeren en dat is misschien niet de beste manier. Daar moeten we het gesprek over aangaan en gedachten wisselen met collega's. Nu werken alle gemeenten voor zich.”
(Gemeenteambtenaar)

“De meeste ambtenaren zijn niet eens op de hoogte van alles wat er speelt, kom met een FAQ waar je de meeste complottheorieën uitlegt en wat je daarvan kunt verwachten. Bijvoorbeeld chemtrails [condenssporen van vliegtuigen]. Ambtenaren hier in huis wisten het niet, dan ben ik verbaasd. Breng de complottheorieën in kaart, zodat ook de communicatieafdeling op de hoogte is en formuleer alvast mogelijke antwoorden.”
(Wethouder)

Mogelijkheid tot het inwinnen van onafhankelijk advies

Om 'discussies over feiten' voor eens en voor altijd te stoppen is er onder raadsleden en wethouders behoefte aan een onafhankelijke adviesraad voor misleidende informatie. Deze behoefte komt deels voort uit het onderlinge wantrouwen dat kan bestaan tussen raadsleden onderling of tussen raadsleden en het college. Men wil zich graag gesterkt voelen in de omgang met collega's en onafhankelijk advies kan hierbij volgens deelnemers helpen.

“We zouden vaker de adviesraad sociaal domein kunnen betrekken. Gremia die onafhankelijk zijn, en hen meer positioneren dan we nu doen.” (Wethouder)

Samenvatting hoofdstuk 5

Gemeentesecretarissen benadrukken dat men in de gemeente over onvoldoende expertise en capaciteit beschikt om met misleidende informatie om te gaan. Raadsleden en wethouders zijn vaker van mening dat ze voldoende expertise hebben om ermee om te gaan.

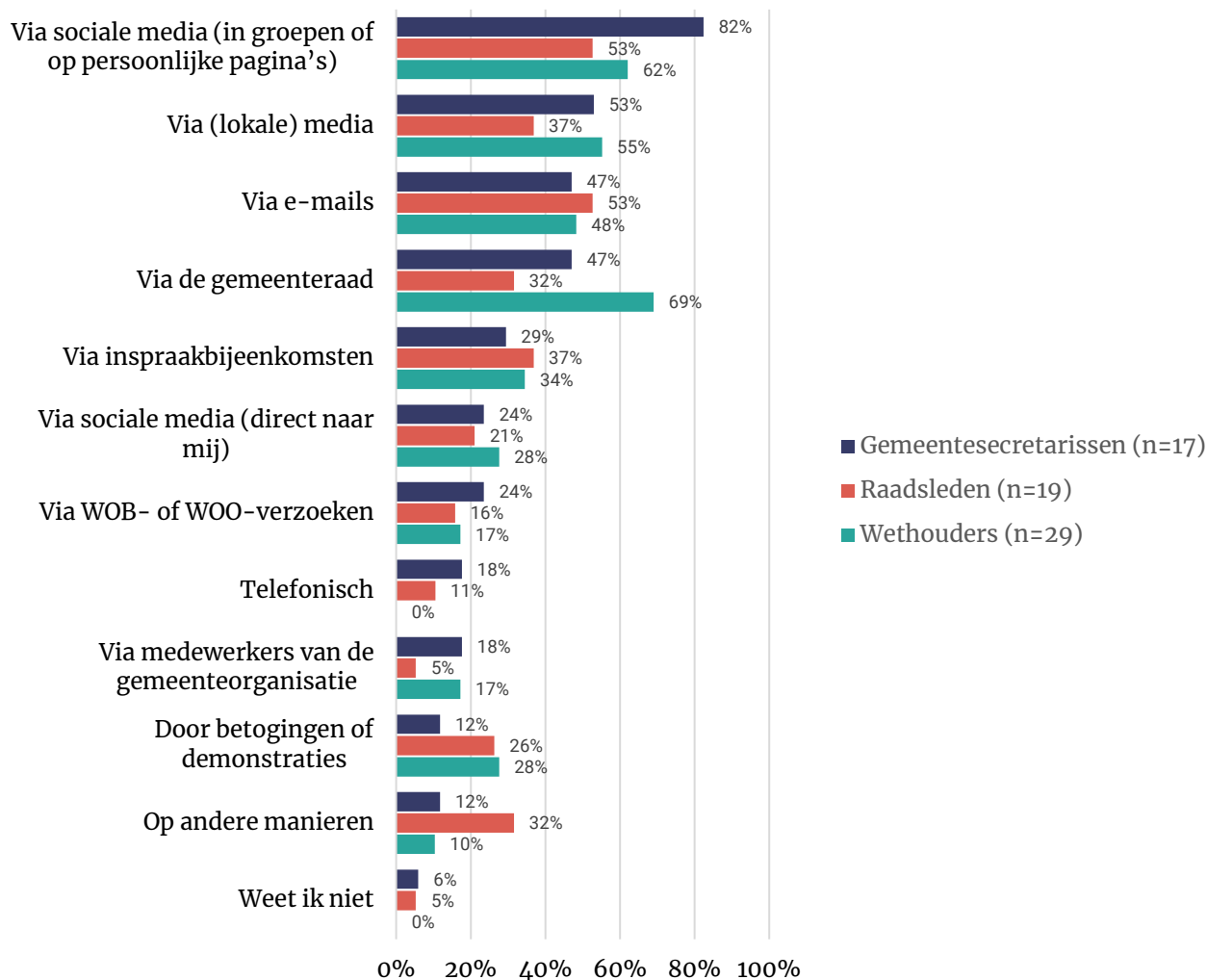
Er is met name behoefte aan ondersteuningsstrategieën die een preventieve aanpak bevorderen en de ontkrachting van misleidende informatie mogelijk maken. Deze ondersteuningsbehoefte uit zich op vier vlakken: (1) herkenning van complottheorieën en ondermijningsprocessen; (2) instrumenten, protocollen en trainingen; (3) informatie- en kennisdeling tussen gemeenten over misleidende informatie; (4) onafhankelijke advies.

6 Tabellenbijlage

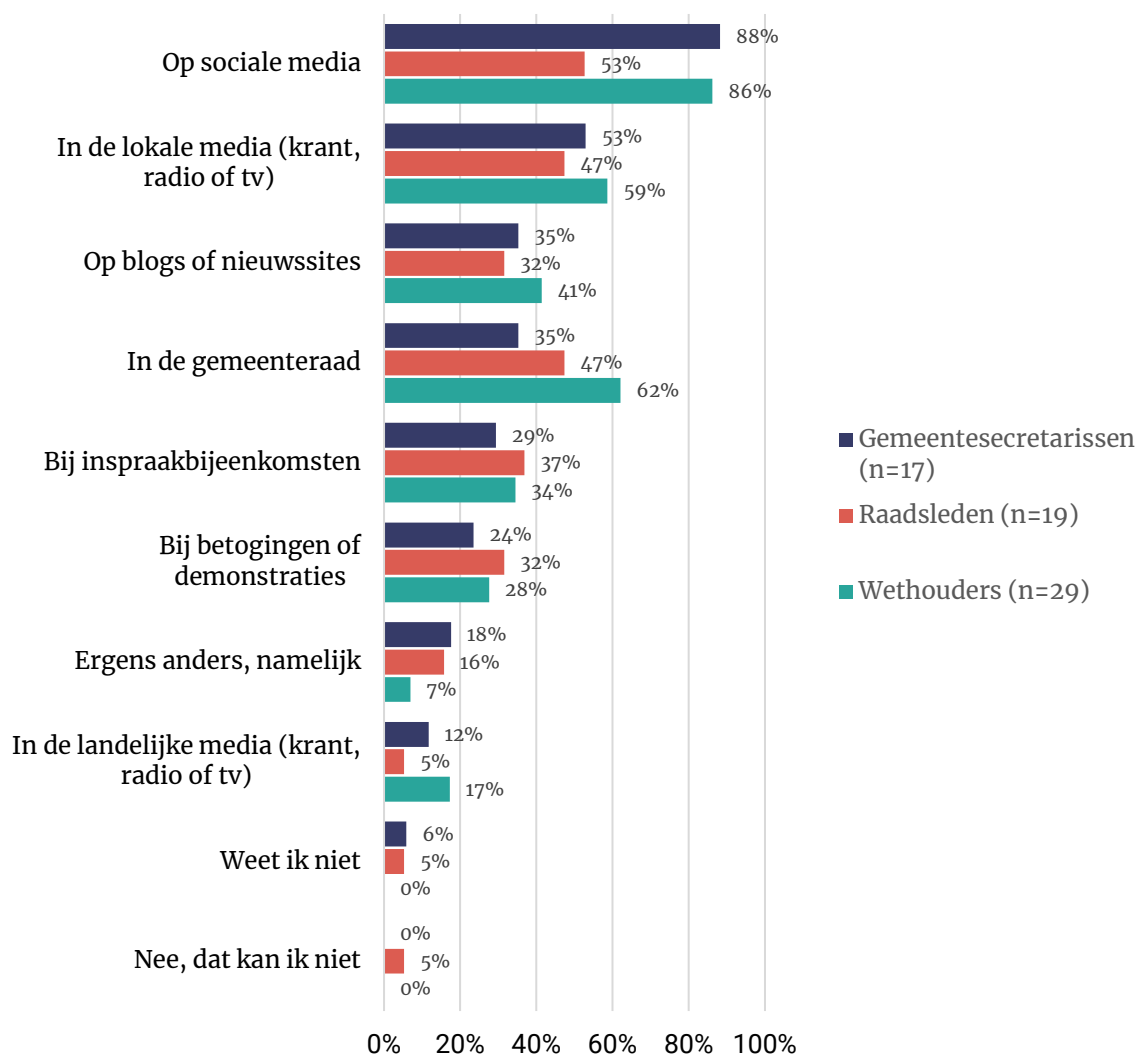
Figuur 6-1 - Manieren waarop desinformatie bij de gemeente komt

Basis: gemeentesecretarissen, raadsleden en wethouders die aangeven dat ze met desinformatie te maken hadden.

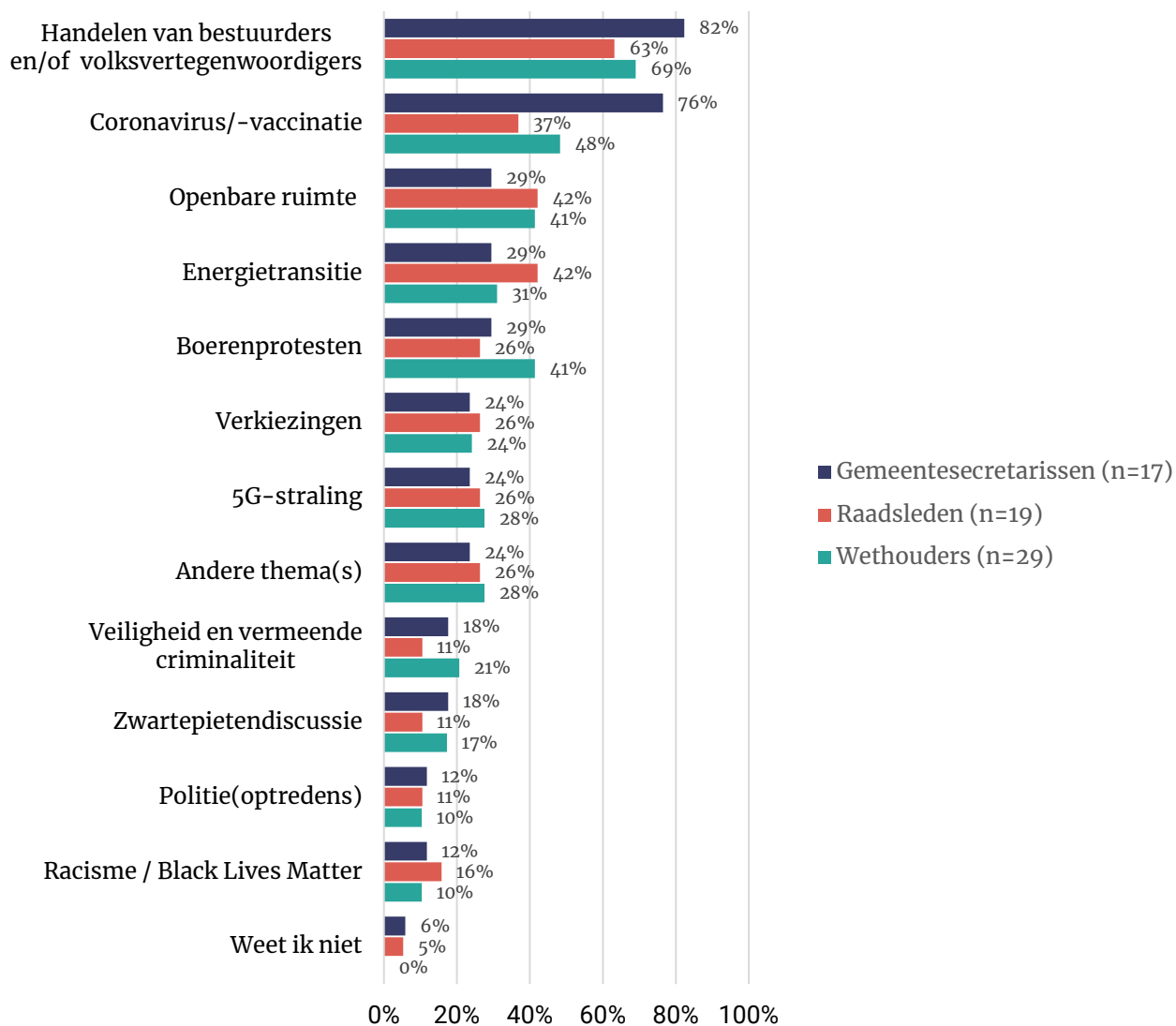
Figuur 6-2 - Plaatsen waar desinformatie verspreid wordt

Basis: gemeentesecretarissen, raadsleden en wethouders die aangeven dat ze met desinformatie te maken hadden.

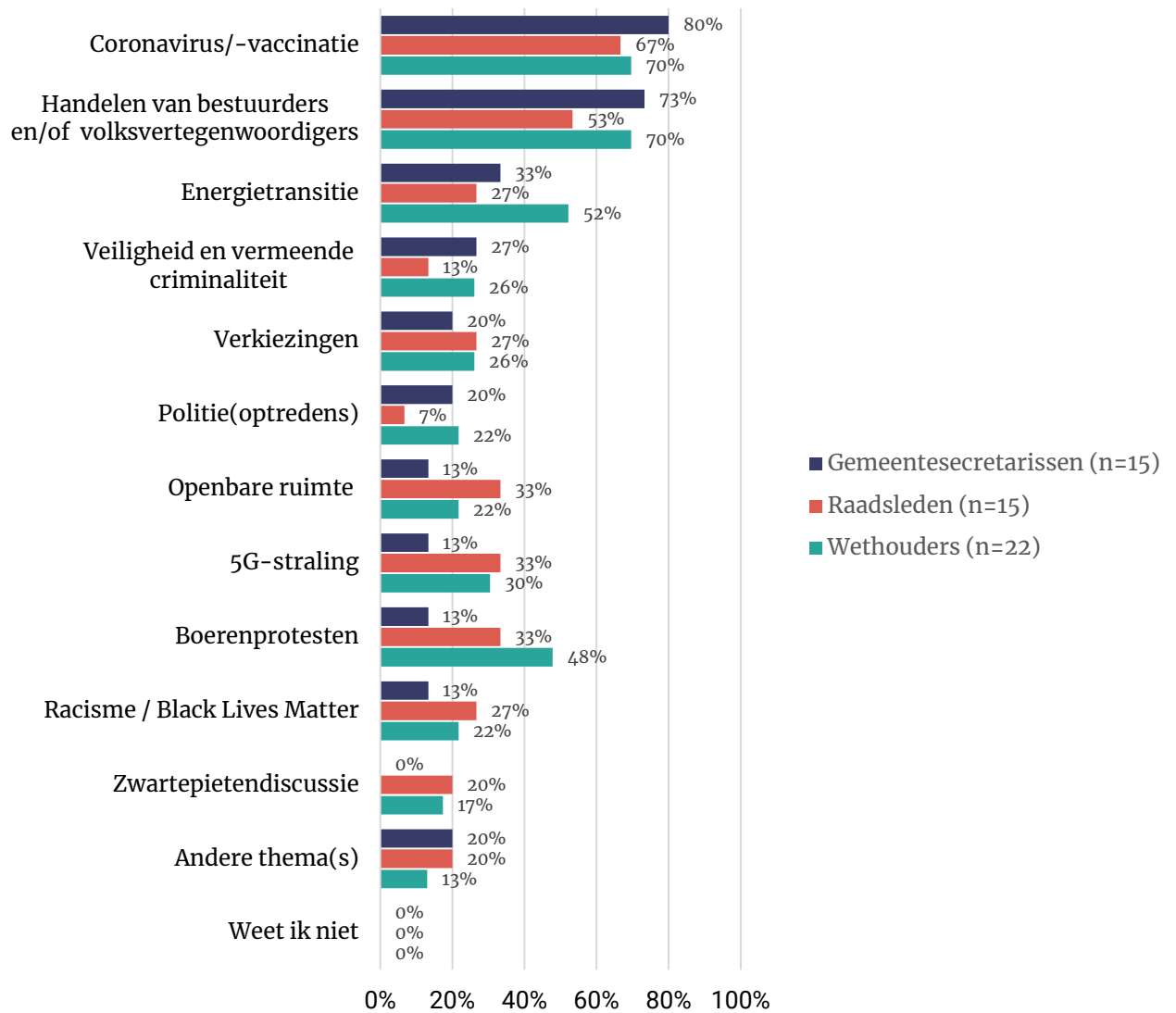
Figuur 6-3 – Onderwerpen waarop desinformatie betrekking had

Basis: gemeentesecretarissen, raadsleden en wethouders die aangeven dat ze met desinformatie te maken hadden.

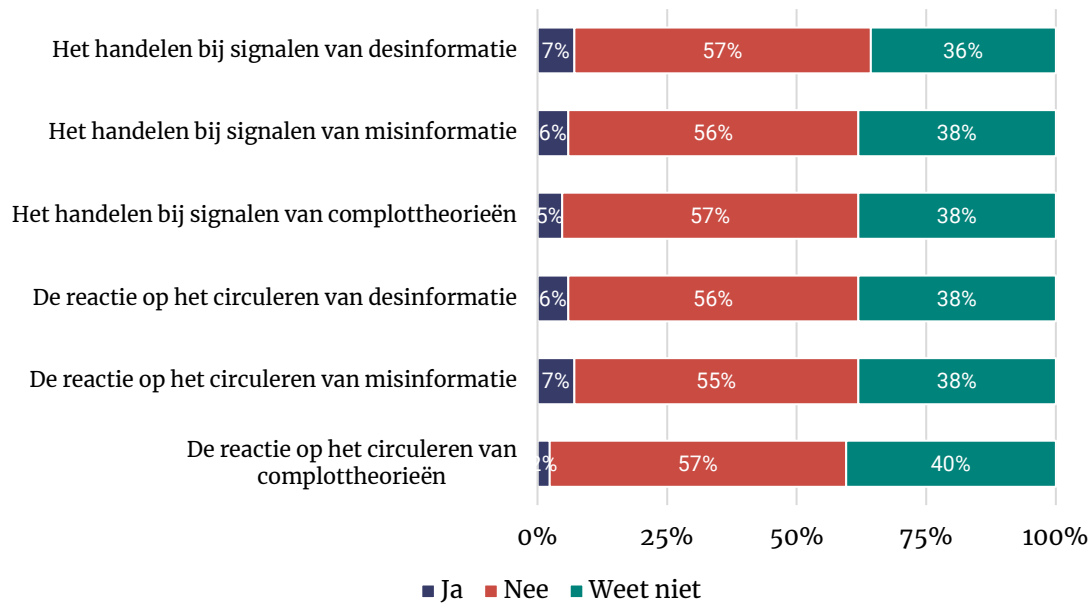
Figuur 6-4 – Onderwerpen waarop complottheorieën betrekking hadden

Basis: gemeentesecretarissen, raadsleden en wethouders die aangeven dat ze met complottheorieën te maken hadden.

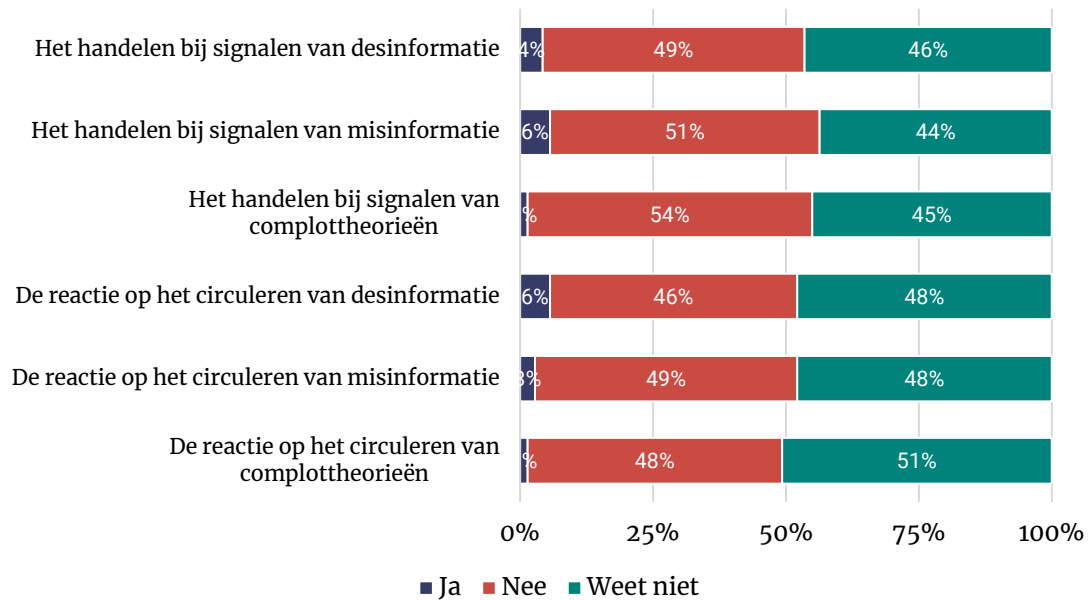
Figuur 6-5 – Zijn er in uw gemeente protocollen voor...

Basis: wethouders (n=107)

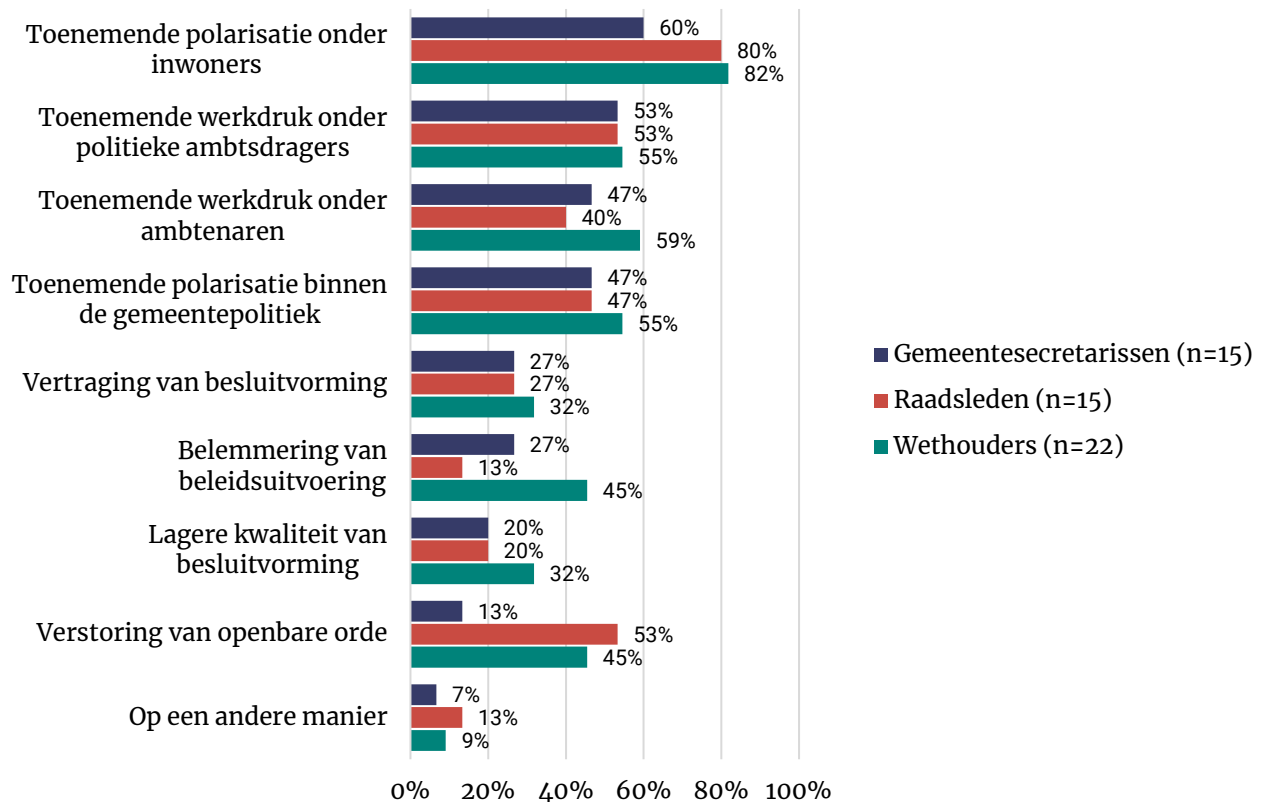
Figuur 6-6 - Zijn er in uw gemeente protocollen voor...

Basis: raadsleden (n=71)

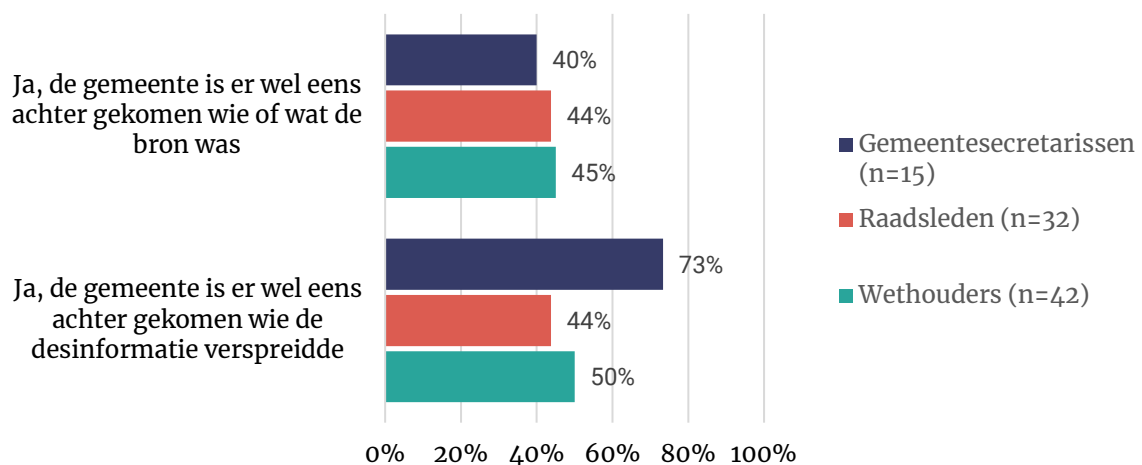

Figuur 6-7 - Gepercipieerde impact van complottheorieën

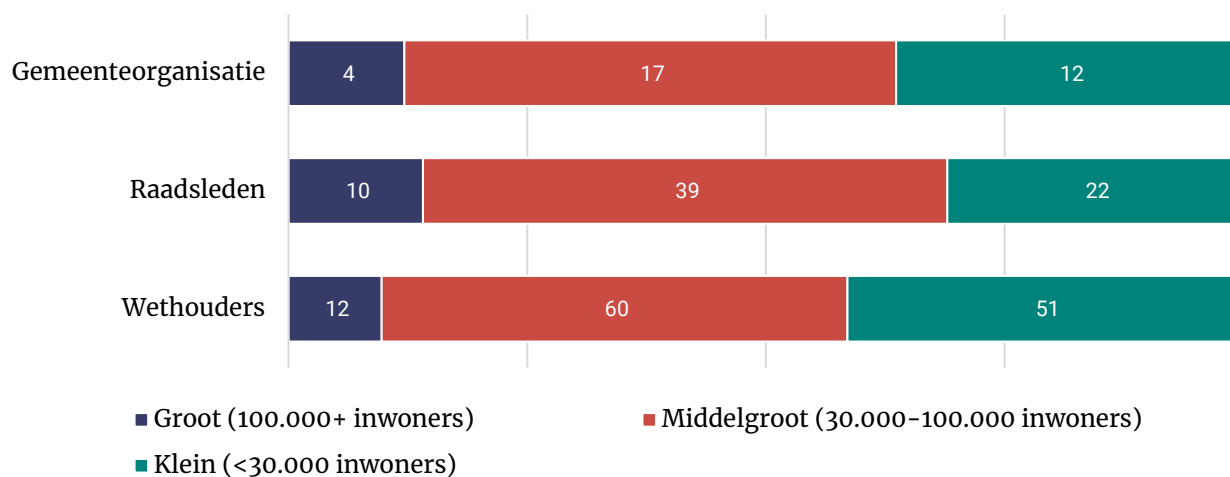
Basis: gemeentesecretarissen, raadsleden en wethouders die aangeven dat ze met complottheorieën te maken hadden.

Figuur 6-8 - Is de gemeente er naar uw weten wel eens achter gekomen wie de bron of de verspreider van misinformatie was?

Figuur 6-9 – Uitsplitsing respons naar grootte gemeente

Tabel 6-1 – Uitsplitsing respons naar provincie

	Gemeentesecretarissen	Raadsleden	Wethouders
Flevoland	1	3	3
Friesland	3	4	7
Gelderland	7	18	19
Groningen	1	0	3
Noord-Brabant	2	5	21
Noord-Holland	6	13	15
Overijssel	1	4	8
Utrecht	3	5	5
Zeeland	2	3	3
Zuid-Holland	7	7	18
Drenthe	0	1	4
Limburg	0	8	17

Contactgegevens

I&O Research Enschede

Zuiderval 70
Postbus 563
7500 AN Enschede
053 - 200 52 00
KVK-nummer 08198802
info@ioresearch.nl
www.ioresearch.nl

I&O Research Amsterdam

Piet Heinkade 55
1019 GM Amsterdam
020 - 308 48 00
info@ioresearch.nl
www.ioresearch.nl